

Karol Nabiałek

 <https://orcid.org/0000-0002-6626-4071>

Instytut Historii, Uniwersytet Śląski w Katowicach

Księgi korporacji rzemieślniczych Proszowic z XV wieku Przyczynek do badań nad piśmiennictwem miejskim w średniowieczu

Wstęp

Wśród zabytków średniowiecznego piśmiennictwa mieszczańskiego w Polsce zachowało się niewiele ksiąg wpisów prowadzonych przez korporacje rzemieślnicze — cechy i bractwa cechowe. W dodatku wiedza o wytworach kancelarii rzemieślniczych jest nikła. W literaturze naukowej wzmiankowanych jest zaledwie kilka ksiąg cechowych i brackich z XIV oraz XV wieku i to głównie dotyczących miast większych (Kraków, Poznań, Toruń). Przy tym najczęściej wykorzystywano je jedynie jako źródła w opracowaniach o szerszej problematyce¹. Zasadniczo brakuje odrębnych studiów źródłoznawczych

¹ A. Bartoszewicz: *Piśmienność mieszczańska w średniowiecznej Polsce*. Warszawa 2012, s. 118—122; J. Tandecki: *Dokumenty i kancelarie miejskie*. W: *Dyplomatyka staropolska*. Red. T. Jurek. Warszawa 2015, s. 435—442; H. Zaremska: *Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Studium form społecznego życia religijnego*. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1977, s. 9—11, 186—190 (omówienie podstawy źródłowej pracy i wykaz źródeł). Nawet w pracy J. Tandeckiego poświęconej kancelarii korporacji rzemieślniczych z Torunia brak inwentarza zachowanych ksiąg oraz ich opisu. Wzmianki o zachowanych księgach korporacyjnych pojawiają się w treści opracowania. Autor sporządził *Wykaz zespołów toruńskich cechów, korporacji religijnych i bractw czeladniczych posiadających akta z okresu staropolskiego*, ale archiwalia zostały w nim potraktowane łącznie — brak rozróżnienia na dokumenty i księgi wpisów.

poświęconych rękopisom oraz opracowań analitycznych dotyczących kancelarii korporacyjnych. Tylko niektóre z wytworów aktowych, jak księgi cechu złotników krakowskich, zostały wydane oraz szczegółowo wykorzystane w opracowaniach monograficznych². Wyjątkiem są też szczegółowe studia nad kancelariami korporacji rzemieślniczych Torunia autorstwa Janusza Tandeckiego³. Umykają za to badaczom piśmiennictwa mieszczańskie średniowieczne akta korporacyjne miast średnich i mniejszych, choć niektóre były już wykorzystywane w opracowaniach naukowych — jak księga cechu sukienników Kleparza (z wpisami od 1423 roku)⁴ czy księga bractwa cechowego kowali z Bochni (z wpisami od 1462 roku)⁵. Wydaje się więc, że ubóstwo wiedzy o księgach korporacyjnych jest w głównej mierze efektem braku kompleksowych badań nad tą problematyką oraz słabego rozpoznania źródeł miejskich w ogóle. Z dużym prawdopodobieństwem można też założyć, że istnieją jeszcze inne zabytki miejskiego piśmiennictwa korporacyjnego — nieodkryte lub niezidentyfikowane.

Przykładem na poparcie tej tezy jest dokumentacja korporacyjna z małopolskiego miasta Proszowice. Choć w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie zachował się rękopis księgi prowadzonej przez cech kowali, to w opracowa-

Por. J. Tandecki: *Kancelarie toruńskich korporacji rzemieślniczych w okresie staropolskim*. Warszawa—Poznań—Toruń 1987 (Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 82, z. 3), s. 42—65, tabela 2; Tenże: *Średniowieczne i nowożytne źródła do dziejów rzemiosł skórnicych*. W: Tenże: *Szkice z dziejów Torunia i Prus w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych*. Toruń 2008, s. 163—166.

² J. Pietrusiński: *Złotnicy krakowscy XIV—XVI wieku i ich cech*. Warszawa 2000 (Złotnicy krakowscy XIV—XVI wieku i ich księga cechowa, T. 1); *Księga cechowa złotników krakowskich 1462—1566*. Tekst oprac. B. Dybaś, J. Tandecki. Warszawa 2000 (Złotnicy krakowscy XIV—XVI wieku i ich księga cechowa, T. 2).

³ J. Tandecki: *Kancelarie toruńskich korporacji rzemieślniczych...*; Tenże: *Struktury administracyjne i społeczne oraz formy życia w wielkich miastach Prus Krzyżackich i Królewskich w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych*. Toruń 2001, s. 75—82, 105—115. Korporacjom funkcjonującym w miastach państwa krzyżackiego poświęcone zostały odrębne monografie, ale ich autorzy nie zajęli się przy tym dokumentacją własną tych zrzeszeń. Por. I. Czarciński: *Bractwa w wielkich miastach państwa krzyżackiego w średniowieczu*. Toruń 1993; Z. Kropidłowski: *Samopomoc w korporacjach rzemieślniczych Gdańska, Torunia i Elbląga (XIV—XVIII w.)*. Gdańsk 1997.

⁴ Księga nie była znana A. Bartoszewicz (*Piśmiennosc mieszczańska...*), co zauważył w recenzji M. Starzyński (Rocz. Hist. 2012, T. 88, s. 318—319). Wcześniej cytował rękopis J. Wyrozumski: *Tkactwo małopolskie w późnym średniowieczu*. Warszawa—Kraków 1972, s. 14; Tenże: *Związki czeladnicze w Polsce średniowiecznej*. Prz. Hist. 1977, T. 68, s. 7. Ostatnio artykuł oparty m.in. na wspomnianym rękopisie napisał M. Schmidt, który też doprecyzował datę najstarszych wpisów — Tenże: *Sądownictwo cechów krakowskich w średniowieczu w świetle ksiąg cechowych*. W: ZNUJ. *Prace historyczne*, nr 142, z. 1. Kraków 2015, s. 61—77.

⁵ F. Kiryk: *Bractwo religijne kowali w Bochni w latach 1462—1559*. W: ZNUJ. *Prace historyczne*, z. 56. Kraków 1977, s. 115—123.

niach naukowych niemal on nie funkcjonuje. Oprócz opisów inwentarzowych i kodykologicznych⁶ wykorzystywali go w badaniach wyłącznie autorzy monografii Proszowic — Feliks Kiryk i Franciszek Leśniak⁷. Ale jednak i ci historycy nie dokonali gruntownej analizy ani charakterystyki tego zabytku piśmiennictwa⁸. Na początku XX wieku ks. Jan Wiśniewski odnalazł akta korporacji rzemieślniczej z Proszowic, rozpoczynające się wpisem datowanym na 1489 rok. Niestety poczynił o nich jedynie lakoniczną wzmiankę, określając je mianem „księgi cechowej szwieckiej”, i przytoczył początkowy nagłówkowy wpis (wraz z jego reprodukcją)⁹. Niestety losy tego rękopisu są dziś nieznane. Nie był za to dotąd wykorzystywany rękopis związany z działalnością innego

⁶ W. Wisłocki: *Katalog rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Cz. 1. Kraków 1877, s. 286. Szczegółowy opis kodykologiczny sporządzili Maria Kowalczyk i Marian Zwiercan w: *Catalogus codicum manuscritorum medii aevi Latinorum qui in Bibliotheca Jagiellonica Cracoviae asservantur*. Vol. 6. Composuerunt M. Kowalczyk, A. Kozłowska, M. Markowski, L. Nowak, A. Sobańska, R. Tatarzyński, S. Włodek, M. Zwiercan. Cracoviae 1996, s. 397—399. Regest wpisu zawierającego statuty oraz podobizna odpisu tekstu ze s. 13—15 rękopisu BJ 1111 — zob. *Materiały do Kodeksu dyplomatycznego Małopolski*. T. 5: 1451—1506. Oprac. W. Bukowski, F. Sikora, J. Wroniszewski. Red. W. Bukowski, przy współpr. J. Szyszki. Kraków 2014, nr 1613 (P 34). Dostępne w Internecie: <http://www.kodeks.pau.krakow.pl/dokumenty.html> [data dostępu: 20.12.2020]. Podobizna całego rękopisu jest dostępna w wersji cyfrowej w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej: <https://www.jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra> [data dostępu: 25.09.2020].

⁷ Jako pierwszy wykorzystał księgę w badaniach F. Kiryk, który jednak poświęcił jej tylko krótką wzmiankę, ograniczającą się głównie do podania daty jej założenia, według treści nagłówka, oraz wskazania zakresu chronologicznego wpisów. Por. Tenże: *Dzieje Proszowic w epoce piastowskiej i jagiellońskiej*. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie” 1967, z. 26, s. 37 (Prace Historyczne, z. 3); Tenże: *Miasto średniowieczne*. W: *Proszowice. Zarys dziejów do 1939 roku*. Red. F. Kiryk. Kraków 2000, s. 57—59. Zawartość wpisów z XV—XVIII w. wykorzystał F. Leśniak: *W okresie Polski szlacheckiej*. W: *Proszowice. Zarys dziejów do 1939 roku*. Red. F. Kiryk. Kraków 2000, s. 177—179, 187 i n. Ostatnio charakterystyka zawartości rękopisu: K. Nabałek: *Księgi miejskie Proszowic z XV—XVIII wieku. Studium kodykologiczne*. „Archeion” 2019, T. 120, s. 316—317.

⁸ Brak podjęcia przez F. Kiryka pogłębionej analizy zawartości księgi kowali proszowickich dziwi, zważywszy, że historyk ten problematyce korporacji rzemieślniczych w miastach poświęcił odrębne studia: Tenże: *Bractwo religijne kowali...*; Tenże: *Rzemiosła i organizacje rękodzielnicze w małopolskich miastach górniczych*. „Teki Krakowskie” 1997, [T.] 5, s. 65—70.

⁹ J. Wiśniewski: *Dekanat miechowski*. Radom 1917, s. 312—313. Autor podał, że jest to księga „z XV—XVI wieku, podłużna po łacinie, gotyckimi literami pisana, złożona została przez piszącego w Arch. Kons. Kieleckiego”. W Archiwum Diecezjalnym w Kielcach, w którym przechowywane są akta konsystorza kieleckiego, niestety nie udało się odnaleźć tego rękopisu. W monografii miasta zupełnie pominięto wzmiankę o księdze cechowej, a jedynie wykorzystano z zacytowanego przez ks. Wiśniewskiego nagłówka informację o ołtarzu św. Krzyża jako ołtarzu brackim szewców. Por. F. Kiryk: *Miasto średniowieczne...*, s. 57.

proszowickiego zrzeczenia — bractwa i cechu krawców. Księga ta, a właściwie jej fragment w postaci składki, została zidentyfikowana ostatnio w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach¹⁰.

Istnieją podstawy, by uznać, że oba rękopisy pochodzą z podobnego okresu. Kluczowe znaczenie ma tu identyfikacja papieru, na którym księgi spisano. W obu stwierdzono bowiem identyczny znak wodny (fot. 1). Przedstawia on zamkniętą koronę z krzyżem na podwójnym pręcie, o wymiarach 123 × 47 mm oraz o rozstawie drutów 70 mm. Porównanie jego kształtu i wymiarów z filigranami opublikowanymi w bazach pozwala uznać, że papier wykonano najpewniej w latach 80. XV wieku. Identyfikacja datowana na 1488 rok pochodzi z Giebichenstein w Saksonii¹¹, a podobne filigrany, również z terenu Niemiec, datowane są na lata 1489, 1490 i 1488—1491¹². Co więcej — ten sam filigran znajduje się także w księdze ławniczej Proszowic, na karcie — a ściślej: na bifolium — z wpisami z 1489 i 1490 roku¹³. Wydaje się więc uprawnione datowanie powstania obu rękopisów na lata 80. lub przełom lat 80. i 90. XV wieku, co postaram się w dalszej części uzasadnić dodatkowymi argumentami.

Niniejszy tekst poświęcony jest opisowi kodykologicznemu i charakterystyce zawartości obu rękopisów oraz próbie ustalenia, jaki był status tych korporacji w chwili założenia własnych ksiąg wpisów. Każdy z manuskryptów omówiony zostanie w oddzielnym punkcie.

¹⁰ Archiwum Diecezjalne w Kielcach (dalej: ADK), Akta parafialne II, sygn. IIPP-XVI/1. Przypuszczam, że może to być fragment zaginionych akt, o których wzmiankował ks. J. Wiśniewski, co postaram się uzasadnić w dalszej części, tam też szerzej o odnalezionym rękopisie (zob. część niniejszego artykułu pt. *Księga bractwa i cechu krawców*).

¹¹ <https://www.piccard-online.de/struktur.php?klassi=001&anzeigeKlassi=001.006&Id=101&sprache=&weitere=struktur: nr 53215> [data dostępu: 22.01.2021].

¹² Z Giebichenstein dwa inne filigrany z 1489 r., z Rot, Kloster z 1489 r., z Wemding z 1490 r., z Miltenbergu z lat 1488—1491 (<https://www.piccard-online.de/struktur.php?klassi=001&anzeigeKlassi=001.006&Id=101&sprache=&weitere=struktur: nr 53045, 53218, 53219, 53220, 53436> [data dostępu: 22.01.2021]). Autorzy opisu kodykologicznego rękopisu uznali, że znak z papieru rkps 1111 jest identyczny z wymienionym wcześniej, datowanym na lata 1488—1491 (*Catalogus...*, s. 398).

¹³ ANK_r, zespół nr 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0-/167, s. 231—232 oraz nienumerowana karta przed s. 239. Wzmianka o tym znaku: K. Nabiałek: *Księgi miejskie Proszowic...*, s. 298.

Księga cechu kowali i innych rzemiosł

Najstarszą zachowaną i zidentyfikowaną dokumentacją własną korporacji rzemieślniczej Proszowic jest księga cechu kowali, którą założono, jak zaznaczono we wpisie nagłówkowym, w ostatnim tygodniu 1483 roku. Chodzi tu o rękopis o sygnaturze 1111, przechowywany w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie, w zbiorach której znalazł się prawdopodobnie z daru Józefa Kowalskiego w 1875 roku¹⁴. Jest to kodeks papierowy o wymiarach kart 10,8 × 32,1—32,8 cm (format dutki), umieszczonych w oprawie-obwolucie z miękkiej skóry, obecnie ściemniałej, do której od dołu przyszyte są składki. Rękopis posiada paginację ołówkową: s. 1—48, która odpowiada rzeczywistej liczbie kart (24).

Kodeks jest zbudowany z trzech składek — pierwsza: 3 + 3 (s. 1—12), ze ścięciem w środku, za pomocą którego łączy się z oprawą; druga: 2 + 2 (s. 13—20), ze śladami po szyciu w środku; trzecia: 7 + 7 (s. 21—48), ze ścięciem w środku. We wszystkich składkach występuje ten sam znak wodny (zamknięta korona z krzyżem na podwójnym pręcie), datowany na ok. 1488 rok (względnie lata 1488—1491), o czym już wspomniałem we wstępie. W składce pierwszej jest on na drugiej karcie (s. 3—4); w składce drugiej na pierwszej karcie (s. 13—14); w składce trzeciej na kartach: dziewiątej i częściowo szóstej (s. 37—38 i 31—32) oraz na trzynastej (s. 45—46). Występowanie tego samego filigranu na papierze wszystkich składek rękopisu pozwala stwierdzić, że księgę założono w tej postaci w XV wieku. Do rozstrzygnięcia pozostaje, czy powstała ona w 1483 roku (jak zapisano w nagłówku), czy też na przełomie lat 80. i 90. XV wieku (jak wynika z czasu powstania papieru). Jeżeli przyjąć czas powstania papieru na koniec lat 80., zgodnie z datowaniem znaku wodnego, to można dopuścić możliwość, że wpisy sporządzono później, niż wskazują daty umieszczone w nagłówkach. Możliwe jednak, że papier był wyprodukowany kilka lat wcześniej niż wskazuje datacja filigranu. Może właśnie proszowicki rękopis poświadcza jego najstarsze użycie. Za tą drugą możliwością przemawia podanie 1483 roku w nagłówkach odrębnych wpisów w dwóch różnych składkach.

Obecny układ składek nie odpowiada wprawdzie kolejności chronologicznej wpisów (najstarsze są w składce drugiej — s. 13—15, oraz na początku składki trzeciej — s. 21), ale może mieć to związek bądź z niewłaściwym ich

¹⁴ W. Wisłocki: *Katalog rękopisów...*, s. 286. M. Kowalczyk i M. Zwiercan zwracają uwagę, że o ile nota w rękopisie (BJ, rkps 1111, k. 1) oraz wpis w księdze akcesyjnej BJ informują, że rękopis podarował Józef Kowalski 30 kwietnia 1875 r. wraz z dwoma innymi rękopisami (o sygnaturach 1112 i 1113), o tyle w *Liber benefactorum* BJ zanotowano, że jest to dar Józefa Kownackiego ofiarowany razem z kodeksem o sygnaturze 1047 (*Catalogus...*, s. 398—399).

wszyciem, bądź, co bardziej prawdopodobne, pierwsza składka celowo została wydzielona tematycznie i pozostawiona do późniejszego zapisania. Księga zawiera zasadniczo wpisy z XV, XVI i XVII wieku, z lat 1483—1689, a ponadto jeden prawdopodobnie z XVIII wieku (datowany na 1523 rok) oraz dwa późniejsze z przełomu XVIII i XIX wieku (1800 i 1814). Stron niezapisanych jest 10: s. 1 (obecnie zawiera noty biblioteczne z XIX i XX wieku), 10, 22, 28, 32—35, 41—42.

Nieznane jest pierwotne przeznaczenie składki pierwszej (s. 1—12), na kartach której znajdują się głównie wpisy znacznie późniejsze — z XVII wieku oraz dwa z końca XVI stulecia, w dodatku są one wymieszane — zarówno treściowo, jak i chronologicznie. Przeważają wpisy z 1. poł. XVII wieku, dotyczące wyzwoleń uczniów z nauki na czeladnika¹⁵. Wnosząc na podstawie wpisów najstarszych, można przyjąć, że w pierwotnym założeniu obecna składka druga (s. 13—20) została przeznaczona na statuty cechowe. W tym miejscu trzeba dodać, że dysponujemy pełną treścią statutu cechu kowali i innych rzemiosł, który w późniejszej redakcji z 1493 roku zachował się w oryginalnym dokumencie pergaminowym rady miasta Proszowic¹⁶. Umożliwia on pogłębienie analizy artykułów cechowych wpisanych do księgi.

Składka trzecia (s. 21—48) prawdopodobnie miała zawierać wykaz członków bractwa cechowego. W efekcie jednak, oprócz krótkiego wykazu, zawierającego zaledwie 12 osób, są w niej różne tematycznie wpisy (m.in. sprawy sporne rozpatrywane przez sąd cechowy z XVII wieku, rozliczenia mistrzów wobec cechu oraz opłaty wnoszone przez uczniów), a przy tym w zasadzie najpóźniejsze — z XVI—XVII wieku¹⁷ oraz dwa z końca XVIII i początku XIX wieku¹⁸. Trzeba jednak zaznaczyć, że na kartach tej właśnie składki, w kilku miejscach, wpisywane były osoby przyjęte do cechu w XVI—XIX

¹⁵ BJ, rkps 1111, s. 2—12 (s. 1 niezapisana). W składce pierwszej najwięcej wpisów dotyczy wyzwoleń uczniów z nauki na czeladnika z lat 1615—1629, 1635—1636, 1638, 1641 (w sumie 26 wpisów). Ponadto zawiera ona obszerny inwentarz wyposażenia liturgicznego kaplicy i ołtarza cechowego z 1575 r., potwierdzenie odbioru długu z 1689 r., dwa formularze przysięgi wymaganej od nowo przyjmowanego brata cechowego (jeden datowany na 1598 r.), dwa wpisy złożonych przysięg przez dwóch nowych braci z 1627 r., zeznanie świadków potwierdzających prawe pochodzenie kandydata do cechu z 1638 r. Zob. też opis rękopisu: *Catalogus...*, s. 397.

¹⁶ Statut cechu różnych rzemiosł, z główną rolą kowali i powoźników, został potwierdzony w dokumencie wydanym wspólnie przez plebana proszowickiego i radę miasta Proszowic z 26 lipca 1493 r. Oryginał pergaminowy tego dyplomu, bez pieczęci, z dziurkami po sznurku jednej pieczęci, o wymiarach: 616 × 664 + 62 mm, jest przechowywany w Muzeum Ziemi Miechowskiej, sygn. MZM/P/3 (pergamin po konserwacji, rozprostowany). O dokumencie wspomina F. Kiryk: *Dzieje Proszowic...*, s. 37; Tenże: *Miasto średniowieczne...*, s. 57, przyp. 46. Autor niniejszego artykułu przygotowuje edycję krytyczną tego dokumentu.

¹⁷ Najpóźniejszy wpis z XVII w. jest datowany na 1672 r. — zawiera przysięgę złożoną przez dwóch rzemieślników nowo przyjmowanych do cechu (BJ, rkps 1111, s. 40).

¹⁸ Wpisy najpóźniejsze są datowane na 1800 i 1814 r. — oba dotyczą wpisania ucznia do cechu. Por. tamże, s. 40, 44.

wieku, czasami nawet w formie listy członków¹⁹. W składce trzeciej jest też jeden wpis podejrzany co do treści, sporządzony w języku polskim, najpewniej w XVIII wieku, na co wskazuje pismo. Zawiera on rzekomo treść dokumentu z 1 lipca 1523 roku, potwierdzonego jakoby przez arcybiskupa Jana, spisane go zaś ręką pisarza Jana z Wielopola. Określono w nim i ujęto w tabeli stawki, jakie miały być oddawane przez przedstawicieli poszczególnych rzemioł — zarówno przez uczniów i czeladników, jak i przez mistrzów różnych rzemioł. Cały wpis jest opatrzony podpisem pisarza Jana Żurowskiego. Dotąd nie zwrócono uwagi na wątpliwą autentyczność tego tekstu²⁰. Wygląda on na kompilację, sporządzoną z wykorzystaniem autentycznych dokumentów. Wskazuje na to zwłaszcza wzmianka o pisarzu miejskim Janie z Wielopola, bakałarzu sztuk i nauczycielu szkoły parafialnej, który rzekomo w 1523 roku miał spisać dokument. W rzeczywistości był on pisarzem miejskim, najpewniej w latach 1491—1496²¹. Jego podpis widnieje na dokumencie rady miasta potwierdzającym statut cechu kowali i powroźników z 1493 roku, z adnotacją o zredagowaniu przez niego tegoż tekstu. Ponieważ dyplom przechowywano w cechu kowalskim, z łatwością zapożyczono oryginalną subskrypcję pisarza i w tłumaczeniu na język polski wpisano ją dla uwiarygodnienia spreparowanego wpisu²².

¹⁹ Tamże, s. 39 (rzemieślnicy zrzeszeni w cechu z 1635 r.), 40 (wykazy członków z 1672 r., przyjęci do cechu w 1814 r.), 43 (1646 r.), 44 (1800 r.), 48 (1598 r.); zob. też *Catalogus...*, s. 398.

²⁰ BJ, rkps 111, s. 29—31. Podobizna stron zawierających ten wpis została opublikowana w monografii miasta, a autorzy rozdziałów dotyczących zarówno dziejów średniowiecznych, jak i nowożytnych uznali bez większych wątpliwości wiarygodność tego tekstu. Por. F. Kiryk: *Miasto średniowieczne...*, s. 57; F. Leśniak: *W okresie Polski szlacheckiej...*, s. 177—178, 187, 247. Podobnie autorzy opisu katalogowego nie dostrzegli nieadekwatności pisma do 1523 r., a ponadto połączyli w jedną osobę Jana z Wielopola i Jana Żurowskiego, choć jednocześnie właściwie wskazali drogę edukacji tego pierwszego (*Catalogus...*, s. 398).

²¹ Jan Wielopolski, syn Macieja *de Wyelopole* (miejscowość niezidentyfikowana), wpisany na Uniwersytet Krakowski w 1477 r., w 1488 r. został wypromowany na bakałarza sztuk (*Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400—1508*. Wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, przy współpr. R. Grzesika. Kraków 2004, nr 77e/123; *Najstarsza księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1402—1541*. Wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska. Warszawa 2011, s. 250, nr 88/70). Wpisy jego ręki w księgach ławniczych Proszowic są od 26 sierpnia 1491 do 8 lipca 1496 r. (ANKr, 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0/-/167, s. 270—367; 29/121/0/-/160, s. 485—544). Jest to ręką, którą w „Wykazie rąk pisarskich sporządzających wpisy do prawa miejskiego w Proszowicach” oznaczono numerem 21 (K. Nabiałek: *Registrum hominum ius civile susceptorum. Rejestr przyjęć do prawa miejskiego Proszowic z XV wieku*. „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2018, T. 10 (14), s. 155). W innym tomie ksiąg ławniczych wpisy za 1523 r. z pewnością zostały sporządzone inną ręką (ANKr, *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0/-/161, s. 136—140).

²² Pod zakładką oryginalnego dyplomu rady Proszowic z 1493 r., zatwierdzającego statut cechu kowali i powroźników, jest następująca nota: „Johannes de Vyelepolye arcium liberalium baccalarius, protunc rector scole et notarius, hoc privilegium confecit et manu propria scripsit”

Jakkolwiek był pierwotny zamysł twórców księgi, wydaje się, że nie został zrealizowany. Brak bowiem wyraźnego porządku chronologicznego i tematycznego również w składkach zawierających średniowieczne teksty: w drugiej i trzeciej. Wypada zauważyć, że wymieszanie treści i niekonsekwencja chronologiczna przy wprowadzaniu wpisów są zresztą dość powszechne w księgach cechowych różnych miast²³.

Z najstarszego wpisu (wyróżnionego większym modułem, w formie nagłówkowej) dowiadujemy się, że jest to księga korporacji kowali (*liber fraternitatis fabrilis*). Założyli ją mistrzowie kowale i jeden ślusarz. Wymienione zostały ich nazwiska: Jan Durszlak, Marcin Jeziorkowski, Mikołaj Tuszyński, Jan Oczko, Piotr Sraba, Jan Czeczot (ślusarz). Wyprzedzając nieco tok wywodu, dodam, że żadnej z tych osób nie ma w wykazie członków bractwa, datowanym również na 1483 rok. Z treści wpisu wynika, że założono tę księgę w ostatnim tygodniu tegoż roku (po Bożym Narodzeniu), w domu kowala Jana, zapewne Durszlaka, który, jak można przypuszczać, pełnił funkcję cechmistrza tej korporacji²⁴. Po nagłówku wpisano kursywą gotycką, tą samą ręką, a więc najpewniej w tym samym czasie, statut zrzeszenia, a ściślej siedem punktów²⁵.

W pierwszym artykule statutu znajduje się informacja dotycząca zasad przyjmowania nowych mistrzów. Punkt drugi nakazywał braciom cechowym obowiązek uczestnictwa w pogrzebie zmarłego mistrza. Artykuł trzeci dotyczył kar za niestawienie się na zgromadzeniu cechowym po zwołaniu go przez cechmistrza (*senior magister*) za pomocą znaku, czyli cechy, określonego po polsku jako „cecha”²⁶. Termin ten wprost wskazuje na charakter zrzeszenia,

(MZM/P/3); w księdze cechowej podpis ten ma następującą treść: „Jan z Wielopola nauk wyzwozonych bakałarz, natenczas rector albo rządcą szkoły i pisarz ten przywilej ręką własną pisał” (BJ, rkps 1111, s. 30—31). Zależność obu tekstów jest niewątpliwa. Można jednak dopuścić, że dla czasu sporządzenia wpisu (XVIII w.) zawarte w nim informacje oddają faktyczny stan rzemiosła zrzeszonego w cechu kowali proszowickich.

²³ Wymieszane chronologicznie wpisy są m.in. w pochodzącej z XV—XVI w. *Księdze cechowej złotników krakowskich...*, s. 205—206. Podobną praktykę stosowano w księgach późniejszych — m.in. w Wojniczu (*Wojnickie księgi cechowe*. T. 1: *Księgi wpisów cechu wielkiego*. Wyd. J. Chumiński, J. Szymański. Wojnicz 1998, s. 6—7).

²⁴ BJ, rkps 1111, s. 13: „Liber fratrum fraternitatis fabrilis in Proschouicze per eos infra-scriptos fratres roboratus per divinam voluntatem admissus et constitutus 1483 per providos viros et magistros huius artificii Johannem fabros [s] Durszlak, Martinum Yessyorkowski, Nicolaum Tusynski, Johannem Oczko, Petrum Srabam, Johannem Czjęczioth serifabrum, in domo Johannis fabri, post festum Nativitatis Domini, anno ut supra”. Por. F. Kiryk: *Dzieje Proszowic...*, s. 37; Tenże: *Miasto średniowieczne...*, s. 57—58. W cytatach źródłowych zastosowano zasady według: A. Wolff: *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*. St. Żr. 1957, T. 1, s. 157—177.

²⁵ BJ, rkps 1111, s. 13—15.

²⁶ *Słownik staropolski*. T. 1: A—Ć. Warszawa 1953—1955, s. 215—216 (*Cecha*); *Słownik polszczyzny XVI wieku*. T. 3: By—Czyzyjojanus. Wrocław—Warszawa—Kraków 1968, s. 137 (*Cecha*).

czyli cechu, nazywanego tu po łacinie *fraternitas*²⁷. Punkt czwarty odnosił się do sądownictwa cechowego — określono w nim kary przewidziane wobec tych członków cechu, którzy nie będą się podporządkowywać wyrokom cechmistrzów wydanym w sprawach spornych. Artykuł piąty dotyczył kar przewidzianych za naruszanie porządku na zgromadzeniach cechowych — chodziło tu zarówno o kłótnie czy bijatyki, jak i o znieważenia słowne. W punkcie szóstym określono kary dla młodszych braci za nieposłuszeństwo przy organizacji procesji w Boże Ciało i w inne święta. Ostatni, siódmy, artykuł skierowany był do mistrzów rzemieślniczych, którym pod karami pieniężnymi zakazano goszczenia w swoich domach kandydatów na uczniów (*discipulus*) dłużej niż przez dwa tygodnie.

Treść poszczególnych punktów nie pozostawia wątpliwości, że założyciele księgi tworzyli już w tym czasie cech²⁸. Artykuły te służyły regulacji funkcjonowania organizacji cechowej. Wyraźnie mowa w nich o mistrzach rzemieślniczych oraz o podziale członków zrzeszenia na dwie grupy — starszych i młodszych braci, tj. na mistrzów i czeladników. Wprawdzie w dwóch punktach zawarto informacje dotyczące uczestnictwa braci w nabożeństwach, ale wiadomo, że w cechach rzemieślniczych wspólne praktyki religijne były ważnym i stałym elementem życia wspólnotowego²⁹. Wolno uznać, że najprawdopodobniej jest to tylko część statutu, a może tylko jego wstępny projekt. Wszystkie punkty, w mniej lub bardziej zmienionej postaci, zostały powtórzone w zachowanym w całości statucie tego cechu z 1493 roku, który zawiera znacznie więcej innych postanowień. Wówczas kontubernia ta

²⁷ Łaciński rzeczownik *fraternitas* może być tłumaczony na język polski zarówno jako 'bractwo', jak i 'cech'. W wypadku cytowanych artykułów kowali oznacza niewątpliwie cech. Por. *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*. T. 4: F—H. Red. M. Plezia. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1975—1977, kol. 371—372 (*Fraternitas*); *Słownik staropolski...*, s. 146 (*Bractwo*), 215—216 (*Cech, Cecha*).

²⁸ F. Kiryk w pierwszym opracowaniu poświęconym Proszowicom nazwał zrzeszenie kowali bractwem rzemieślniczym (Tenże: *Dzieje Proszowic...*, s. 37). W monografii miasta nie miał już wątpliwości, że był to cech. Historyk ten nie podjął jednak próby ustalenia, kiedy cech powstał i kiedy został poszerzony o powroźników oraz o pojedynczych przedstawicieli rzemiosł metalowych i drzewnych. Zasugerował, że nastąpiło to w 1493 r., gdy wydany został dokument rady zatwierdzający statut, w 1483 r. zaś dyskutowano o tym przyłączeniu, co znalazło odbicie w księdze cechu (Tenże: *Miasto średniowieczne...*, s. 57—59). Hipoteza ta jednak nie jest przekonująca, gdyż w treści statutów zawartych w księdze nie ma o tym w ogóle mowy. Wśród starszych cechu są tylko kowale i jeden ślusarz, nie ma zaś innych rzemiosł, a zwłaszcza powroźników, którzy w 1493 r. będą stanowić drugą wiodącą specjalność w cechu.

²⁹ E. Wiśniowski: *Bractwa religijne na ziemiach polskich w średniowieczu*. „Roczniki Humanistyczne” 1969, T. 17, z. 2, s. 60; Tenże: *Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne*. Lublin 2004, s. 195—197; I. Czarciński: *Bractwa...*, s. 24—26.; Z. Kropidłowski: *Samopomoc w korporacjach...*, s. 114—117; J. Tandecki: *Struktury administracyjne i społeczne...*, s. 75—77; D. Żurek: *Przestrzeń i społeczeństwo Chrzanowa średniowiecznego i nowożytnego*. Kraków 2015, s. 236.

faktycznie przekształcała się ze zrzeczenia jednej głównej profesji w cech równorzędnych rzemiosł kowali, powroźników i innych specjalności, głównie metalowych i drzewnych (ślusarzy, nożowników, mieczników, kotlarzy, stelmachów i kołodziej)³⁰. Porównanie treści adekwatnych punktów w obu statutach skłania do wniosku, że wpis w księdze stanowi kopię dawniejszego statutu tego cechu, wydanego w 1483 roku, a być może jeszcze wcześniej. Główną przesłanką jest niezbyt precyzyjne brzmienie części tekstu, wynikające prawdopodobnie z przestawienia szyku zdania³¹, a także z pominięcia części wyrazów³². Tekst statutow mógł być wpisany do księgi *ex post*, na co zdaje się wskazywać przypuszczalny czas powstania papieru — przypomnijmy: w przybliżeniu datowany na lata 1488—1491. Bardziej prawdopodobne wydaje się jednak, że papier powstał kilka lat wcześniej, zgodnie z podaną w nagłówku datą założenia księgi (1483). Można również postawić hipotezę, że punkty wpisane do księgi stanowią dopiero wstępny projekt statutu, który był dyskutowany na zebraniu cechowym i na gorąco protokołowany. Tym można byłoby wyjaśnić jego niekompletność. To drugie wytłumaczenie mogłoby świadczyć o tym, że cech dopiero się formował. Wszystkie interpretacje należy jednak traktować jako hipotezy wymagające dowodów na ich potwierdzenie.

³⁰ MZM/P/3: „volentes profectum ac utilitatem in fraternitate contubernii alias w »cechu« unius et eiusdem coniunctim variorum seu distinctorum artificiorum horum videlicet fabrorum, funificum, serificum, cutellificum, gladificum, caldarificum, currificum, rothificum noviter erigere, fundare et augmentare, quantum nostra suppetit facultas dare, decrevimus, ut prefata fraternitas horum artificiorum in unum gremium et contubernium indistincte cumulata nostris temporibus...”. O pozycji powroźników świadczą odrębne i podobnej objętości artykuły dotyczące ich rzemiosła, przytoczone w dokumencie po punktach dla kowali.

³¹ Punkt 6 statutu wpisany do księgi jest niejasny, niewątpliwie z powodu błędnej składni: „Statuimus, quod tempore Corporis Christi et in festo tocius octave, quod quando senior frater mandaverit candelas iuniori portare ipse recusaverit et in aliis processionibus iuxta ritum ecclesie Proschouiensis, extunc penam reponat mediantem in cisticulam fraternitatis et in omnibus processionibus” (BJ, rkps 1111, s. 14). W dokumencie z 1493 r. układ niemal identycznego tekstu jest zaś logiczny: „Item statuimus, quod tempore Corporis Christi et in festivitate totius octave ac in aliis processionibus iuxta rittum ecclesie huius, quando seniores magistri mandaverint iunioribus candelas portare et ipsi recusaverint, extunc penam quilibet eorum reponat medium grossum in cisticulam fraternitatis” (MZM/P/3).

³² Punkt 4 statutu wpisany do księgi brzmi: „Statuimus, quod quicumque hominum aut inter se fratres coquerulaverint [s] coram seniori magistro ipse esset rebellis et inobediens et senior magister decrevit solucionem, extunc reponat penam magistralem talentum cere in cisticulam fraternitatis si non fecerit solucionem persone” (BJ, rkps 1111, s. 14). Adekwatny punkt w dokumencie z 1493 r. jest znacznie obszerniejszy, a przy tym ułożony właściwie: „Item statuimus, quod quicumque hominum aut inter se fratres conquerulaverint coram senioribus magistris, aut super aliquem ex fratribus pro debito et seniores magistri decreverint solucionem, si talis sit rebellis et inobediens, extunc reponat penam magistralem talentum cere in ladulam, si hoc non fecerit iuxta decretum, si autem amplius non curaverit, extunc seniores debent eidem artificium postponere tamdiu donec solucionem fecerit persone” (MZM/P/3).

Funkcjonowanie cechu kowali w chwili założenia księgi w Proszowicach nie ulega więc wątpliwości. Wydaje się, że są przesłanki, by uznać, że przy tym zrzeszeniu zawodowym istniało wówczas też bractwo religijne (bractwo cechowe). W literaturze pojawiały się odmienne poglądy na możliwość istnienia bractw religijnych przy cechach rzemieślniczych, niezależnie od tych zrzeszeń. Zdaniem części badaczy nie było odrębnych stowarzyszeń dewocyjnych przy zawodowych zrzeszeniach rzemieślniczych, a funkcje religijne pełniły same cechy³³. Nowsze badania w wielu ośrodkach miejskich pokazały jednak, że funkcjonowanie religijnych bractw cechowych, obok samych cechów, było zjawiskiem powszechnym³⁴.

Według Stanisława Litaka „bractwa religijne to małe zorganizowane na zasadzie dobrowolności, w pewnym stopniu autonomiczne, erygowane przez władzę kościelną społeczności wiernych obojga płci, wywodzących się z różnych stanów i warstw społecznych, funkcjonujące przy kościołach podległych biskupom lub zakonom i realizujące własne cele publiczno-religijne i społeczne”³⁵. Nie można z pewnością stwierdzić, czy funkcjonujące przy cechu bractwo kowali spełniało warunki podane w definicji. Brak źródeł, które pozwoliłyby jednoznacznie rozstrzygnąć tę kwestię. Istnieją jednak dość mocne przesłanki przekonujące, że jednak tak było. Przede wszystkim wskazuje na to wykaz na karcie rozpoczynającej drugą składkę rękopisu, zatytułowany: *Fratres unacum sororibus inditi fraternitati fabrili in Proschowicze 1483*³⁶. Edycja tego tekstu stanowi załącznik do niniejszego artykułu (Aneks 1). Tekst podano według zasad zaproponowanych w projekcie instrukcji wydawniczej Adama Wolffa³⁷.

³³ J. Ptaśnik: *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*. Wyd. 2. Warszawa 1949, s. 124—125; I. Czarciński: *Bractwa...*, s. 24—27.

³⁴ E. Wiśniowski: *Bractwa religijne...*, s. 60—61; Tenże: *Parafie w średniowiecznej Polsce...*, s. 195—197; F. Kiryk: *Bractwo religijne kowali...*, s. 115—123; Tenże: *Rzemiosła i organizacje rękodzielnicze...*, s. 66—67; J. Tandecki: *Struktury administracyjne i społeczne...*, s. 77; E. Wólkiewicz: *Kościół i jego wierni. Struktury kościelne i formy pobożności w średniowiecznej Nysie*. Kraków 2014, s. 204—205; D. Żurek: *Przestrzeń i społeczeństwo Chrzanowa...*, s. 228—232; K. Nabiałek: *Bractwo klasztoru św. Katarzyny z Góry Synaj w miastach polskich (Żarnowiec, Siemno, Wieluń)*. W: *Felix indiget amicis. Studia z dziejów kultury duchowej i intelektualnej średniowiecza ofiarowane Profesorowi Krzysztofowi Ożogowi*. Red. W. Świeboda, M. Zdanek. Kraków 2016, s. 180—188.

³⁵ S. Litak: *Bractwa religijne w Polsce przedrozbiorowej XIII—XVIII wiek. Rozwój i problematyka*. Prz. Hist. 1997, T. 88, z. 3/4, s. 500—501.

³⁶ BJ, rkps 1111, s. 21. Zob. też fot. 2 i Aneks 1. Istniała praktyka sporządzania list członków konfraterni w księgach brackich. Np. z 1481 r. zachował się spis braci i siostr bractwa religijnego pw. NMP przy kościele Mariackim w Krakowie; nie było to jednak bractwo cechowe (H. Zaremska: *Bractwa...*, s. 67). Bractwo kowali w Bochni prowadziło odrębną księgę przyjęć, do której wpisano w sumie 423 członków z lat 1462—1559 (F. Kiryk: *Bractwo religijne kowali...*, s. 115—118).

³⁷ A. Wolff: *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych...* — zob. przyp. 24.

Ponieważ jego zawartość stanowią niemal wyłącznie nazwy osobowe i geograficzne, należy zaznaczyć, że oddano ich zapis zgodnie z lekcją oryginału. Wyjątek dotyczy zastosowania dla wszystkich nazw własnych (imiona, nazwiska, przezwiska, nazwy miejscowe) pisowni dużą literą, zgodnie z obecnymi zasadami ortografii języka polskiego. Wprowadzono numerację osób, której w oryginale brak. Ponieważ aneks ten pełni funkcję pomocniczą wobec tekstu, identyfikacji osób i miejscowości dokonano w tekście głównym.

Wykaz ten zawiera listę osób, z których przynajmniej część z pewnością nie należała do cechu kowali. Ponadto nagłówek zapowiadał, że członkami tej korporacji miały być również kobiety. Choć żadnej siostry w wykazie nie wymieniono, to już sam zamiar wyklucza tu organizację cechową. A zatem określenie *fraternitas* oznacza w tym wypadku bractwo. Lista najpewniej nie została dokończona, gdyż, wbrew zapowiedzi, znaleźli się na niej tylko mężczyźni, a w dodatku nie jest ich wielu (12 osób)³⁸. Ponadto jest to zapewne pierwsza grupa członków stowarzyszenia, obejmująca mieszkańców miasta Proszowic, jak wskazuje nota dodana nad nazwiskami³⁹. Wolno przyjąć, że do wykazu miały zostać też wpisane osoby spoza miasta, co było praktykowane w bractwach religijnych⁴⁰. Listę braci otwierają przedstawiciele elity miejskiej: ówczesny wójt — Marcin Rudnik⁴¹, oraz jeden z najzamożniejszych podówczas mieszczan, handlarz solą i wieloletni rajca — Klemens Słonko⁴². W 1496 roku ufundował on nowy ołtarz w kościele parafialnym, który zapewne od jego imienia otrzymał wezwanie św. Klemensa. Prawdopodobnie fundacja ta była dokonana z myślą o praktykach religijnych bractwa kowali. Nie może być przypadku w tym, że w XVI wieku to konfraternia kowali właśnie opiekowała się kaplicą św. Klemensa⁴³. Można więc założyć, że było

³⁸ BJ, rkps 1111, s. 21 = Aneks 1. W późniejszych wpisach nie ma już wzmianki o członkach bractwa, za to kilkakrotnie wymienieni zostali rzemieślnicy należący do cechu lub nowo przyjęci do niego. Zob. przyp. 19.

³⁹ Wykaz osób zaczyna się od noty: „In civitate habitantes” — Aneks 1.

⁴⁰ Do jednego z bractw krakowskich przyjmowano mieszkańców przedmieść (H. Zaremska: *Bractwa...*, s. 78—79). W Bochni członkami pokrewnego bractwa kowali byli m.in. funkcjonariusze salin bocheńskich (F. Kiryk: *Bractwo religijne kowali...*, s. 118—119). Do bractwa krawców Proszowic wpisano liczne osoby z wsi położonych koło miasta — o czym piszę dalej (zob. podrozdział *Księga bractwa i cechu krawców*).

⁴¹ Aneks 1, nr 1. Marcin Rudnik był wójtem sądowym w latach 1482—1490; wcześniej, w latach 1477—1480, był rajcą (ANKr, 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0-/160, s. 103, 112, 126, 130, 172, 184, 195, 209, 217, 227, 257—457).

⁴² Aneks 1, nr 2; F. Kiryk: *Miasto średniowieczne...*, s. 77—78.

⁴³ AGAD, MK 17, k. 136v—137. Trudno się zgodzić z domniemaniem F. Kiryka, że ołtarzem, którego fundację sfinansował Klemens Słonko, był ołtarz główny lub ołtarz pw. św. Anny (F. Kiryk: *Miasto średniowieczne...*, s. 77, 81). Za wezwaniem św. Klemensa dla tej fundacji przemawia właśnie owo stosunkowo rzadkie patrocinium (w wybranych czterech dekanatach z różnych części diecezji krakowskiej, liczących 60 parafii, według danych z lat 1766—1782 B. Kumor nie stwierdził żadnego ołtarza pw. św. Klemensa), członkostwo Słonki

tak od czasu jej erekcji dokonanej dzięki środkom wyłożonym przez jednego ze współbraci.

O wysokim prestiżu tego zrzeszenia poniekąd świadczy też obecność wśród członków trzech piwowarów⁴⁴. Do takiego wniosku skłania fakt, że ta gałąź produkcyjna była w mieście bardzo dobrze rozwinięta i miała przypuszczalnie długą tradycję, a piwo proszowickie cieszyło się dobrą opinią w Krakowie⁴⁵. Jeden z wpisanych był szewcem (Antoni), a być może z tym rzemiosłem można wiązać trzeciego na liście Sówkę⁴⁶. Przy trzech osobach — dwóch kowalach (Pawle i Janie) i ślusarzu Leonardzie — dodano przymiotnik *mortuus*⁴⁷. Zapewne byli to zmarli mistrzowie cechu kowali, których wpisano pośmiertnie, najpewniej w celu zapewnienia im modlitw za zbawienie duszy. Być może wykaz miał być po części rejestrem zmarłych członków cechu i bractwa, na wzór innych korporacji⁴⁸. Praktykę zapisywania do bractwa sporej grupy osób nieżyjących, najczęściej krewnych, członków korporacji, stwierdził w bocheńskim bractwie kowali F. Kiryk⁴⁹. Wykaz w Proszowicach kończy się na kapłanie bractwa Janie Pręchniczu (*Pranchnicz presbiter fraternitatis*), którego obecność również wskazuje na religijną funkcję zrzeszenia⁵⁰.

Inną przesłanką świadczącą o funkcjonowaniu bractwa cechowego kowali w XV wieku jest wystąpienie wraz z rajcami w roli wystawcy dokumentu z 1493 roku, potwierdzającego statut tegoż cechu, Jana, plebana w Proszowicach⁵¹. Wskazuje to na istnienie związku tej korporacji z kościołem parafialnym. Z kolei potwierdzenie funkcjonowania bractwa kowali w XVI wieku

w bractwie kowali oraz poświadczony w XVI w. związek tej konfraterni z kaplicą pw. św. Klemensa właśnie (zob. przyp. 52—53). W inwentarzu z 1575 r., wpisanym do księgi, jest wprawdzie informacja o kaplicy i ołtarzu cechu kowali, jednak nie podano jego wezwania. Por. BJ, rkps 1111, s. 7; B. Kumor: *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*. T. 4. Kraków 2002, s. 506, 510, 565—569.

⁴⁴ Przy trzech osobach: Pawle, Kuli i Mikołaju, dodano określenie: *braxator cervisie* (Aneks 1, nr 4, 6, 10).

⁴⁵ F. Kiryk: *Miasto średniowieczne...*, s. 59—60.

⁴⁶ Aneks 1, nr 3, 11. Sówka być może był synem Jana Sowy (*Schowa*), cechmistrza szewców, wzmiankowanego w 1447 r. Z wyjątkiem nazwiska brak jednak innych podstaw do identyfikacji. Por. ANKr, 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0-/166, s. 190; F. Kiryk: *Miasto średniowieczne...*, s. 57.

⁴⁷ Aneks 1, nr 7, 8, 9.

⁴⁸ J. Rajman: *Rajcy krakowscy i członkowie ich rodzin w księdze zmarłych bractwa Najświętszej Marii Panny w Krakowie (połowa XIV—koniec XVI wieku)*. „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 2015, T. 7 (11), s. 45—61.

⁴⁹ F. Kiryk: *Bractwo religijne kowali...*, s. 117.

⁵⁰ Aneks 1, nr 12.

⁵¹ Był to najpewniej Jan z Oleśnicy w ziemi sandomierskiej, magister sztuk, poświadczony jako pleban proszowicki od 1489 r. do prawdopodobnie 1495 lub 1496 r. (zmarł przed 26 listopada 1496 r.). Por. MZM/P/3; ANKr, 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0-/167, s. 339, 374; J. Wiśniewski: *Dekanat miechowski...*, s. 312; *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego...*, nr 59h/182; *Najstarsza księga promocji...*, nr 62/41, 65/5.

znajduje się w wizytacji biskupiej z 1595 roku. Stwierdzono tam, że bractwo kowali (*fraternitas ferrifabrorum*) zostało ufundowane przy kościele parafialnym, a jego statuty (*ordinationes seu statuta*) zatwierdził arcybiskup gnieźnieński Jan⁵². Nie wiadomo, o którego arcybiskupa chodziło, ale można się domyślać, że o jednego z biskupów krakowskich, który awansował na metropolicę. Zatwierdzenie statutów przez zwierzchnika religijnego i odnotowanie ich w wizytacji biskupiej świadczy o religijnym charakterze zrzeszenia. Do obowiązków bractwa należało dostarczanie wosku do kaplicy św. Klemensa w kościele parafialnym, co pozwala dokładnie zlokalizować miejsce sprawowania praktyk religijnych przez współbraci⁵³.

Bractwo cechowe kowali powstało najpewniej jako drugie w mieście, po bractwie literackim pw. Najświętszej Panny Marii⁵⁴. Nie ustalono dotąd początków tego najstarszego zrzeszenia. W monografii miasta przyjęto, że ufundowano je w XVI wieku⁵⁵, choć jednocześnie F. Kiryk wspomina o fundacji na rzecz „bractwa św. Marii”, dokonanej w testamencie przez Jana Powroźnika i jego małżonkę, a potwierdzonej w 1505 roku⁵⁶. Nie ulega jednak wątpliwości, że istniało ono już w latach 30. XV wieku. W księgach miejskich bractwo literackie jest wzmiankowane w 1435, 1436, 1448 i 1496 roku⁵⁷. Jego wezwanie skłania do przypuszczenia, że mogło ono powstać po erygowaniu w 1418 roku w kościele parafialnym altarii pw. NMP i św. św. Piotra i Pawła⁵⁸. Bractwa literackie grupowały ludzi potrafiących pisać, mogących recytować i śpiewać

⁵² AMetrKra, Acta Visitaciones capituli, sygn. AVCap. 65, k. 250.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Tak wynika z wizytacji diecezji krakowskiej z 1595 r. Wyraźnie odróżniono tam bractwo kowali od bractwa literackiego, a jednocześnie *fraternitas ferrifabrorum* wymieniono jako pierwsze spośród bractw cechowych. Por. tamże, k. 250—250v.

⁵⁵ F. Leśniak, przyjmując ściśle przekaz z wizytacji biskupiej z 1595 r., podał, że bractwo literackie w Proszowicach zostało erygowane w 1565 r. (Tenże: *W okresie Polski szlacheckiej...*, s. 237). Nie zwrócił przy tym uwagi na ewidentną nieścisłość przekazu źródłowego, jakoby erygował to bractwo w 1565 r. biskup krakowski Jan — wiadomo, że w tym roku zwierzchnictwo nad diecezją krakowską sprawował Filip Padniewski. Ponadto w księdze czynności biskupich z okresu jego pontyfikatu brak adekwatnego wpisu (AMetrKra, Acta episcopalia Cracoviensia (dalej: AEp.) 29). Można raczej przyjąć, że doszło do błędu w zapisie daty i chodziło o 1465 r., gdy biskupem był Jan Lutek z Brzezia. Niestety tom akt jego czynności biskupich, zresztą najstarszy z zachowanych w ogóle, zaczyna się wpisami od 1466 r. W tomie tym brak dokumentu dotyczącego bractw w Proszowicach (AMetrKra, AEp. 1).

⁵⁶ F. Kiryk: *Miasto średniowieczne...*, s. 77. Legat testamentowy Jana Powroźnika i jego małżonki został wpisany do księgi ławniczej już w 1496 r. Por. ANKr, 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0-/160, s. 541—542. Regest testamentu: *Testamenty z ksiąg sądowych małych miast polskich do 1525 roku*. Oprac. A. Bartoszewicz, K. Mrozowski, M. Radomski, K. Warda. Red. A. Bartoszewicz. Warszawa 2017, s. 104, nr 357 (z datą 1498).

⁵⁷ ANKr, 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0-/166, s. 24, 200; sygn. 29/121/0-/281, s. 256; sygn. 29/121/0-/160, s. 541—542.

⁵⁸ F. Kiryk: *Miasto średniowieczne...*, s. 80, 82.

psalmy, i najczęściej miały wezwania maryjne⁵⁹. Nie były one związane z konkretnym cechem i można powiedzieć, że miały zasięg ogólnomiejski, albo inaczej — ogólnospołeczny. Dowodzi tego choćby wspomniana już fundacja pobożna bogatego mieszczanina Jana Powroźnika, który w testamencie dokonał zapisu dla konfraterni literackiej właśnie, a nie na rzecz bractwa cechu kowali i powroźników, w którym był jednym z mistrzów⁶⁰.

Przytoczone argumenty pozwalają, jak się wydaje, uznać, że założona w latach 80. XV wieku księga powstała w związku z działalnością w Proszowicach zarówno cechu kowali, jak i związanego z nim bractwa religijnego.

Księga bractwa i cechu krawców

Drugi średniowieczny rękopis zawierający akta proszowickiego zrzeszenia rzemieślniczego zachował się wśród dokumentacji gromadzonej przy kościele parafialnym w tym mieście⁶¹. Dotyczy on krawców. Jest to sześć kart o wymiarach 11 × 33 cm (format dutki), które stanowią oryginalną składkę papierową 3 + 3, z wyraźnym ścięciem w środku (między s. 22 a 23), wzmocnionym pergaminową zszywką (zapisaną pismem z przełomu XIV i XV wieku)⁶². Ze względu na budowę składki można z dużym prawdopodobieństwem uznać, że jest to tylko część akt korporacji proszowickich krawców, najpewniej obejmująca najstarsze wpisy. Układ chronologiczny, choć też nieco zaburzony, zasadniczo jest prawidłowy. Najstarsze datowane wpisy pochodzą z 1535 roku, a najpóźniejsze z przełomu XVII i XVIII wieku (lata 1700—1701). Najliczniejszymi tematycznie wpisami są zwolnienia czeladników z obowiązków względem cechu za naukę zawodu⁶³.

Wcześniejszy tekst, w formie wykazu osób, został sporządzony jeszcze pod koniec XV wieku⁶⁴. Na takie datowanie z jednej strony pozwala późnogotycki

⁵⁹ E. Wiśniowski: *Bractwa religijne...*, s. 56—57.

⁶⁰ Jan *funifex* był jednym z mistrzów podpisanych pod statutem połączonego cechu kowali i powroźników, a jednocześnie jako rajca rezydujący wydawał dokument zatwierdzający te artykuły. Por. MZM/P/3.

⁶¹ Cała jednostka aktowa to poszyt połączony sznurkiem konopnym, liczący 98 kart, zawierający różne dokumenty dotyczące Proszowic, głównie związane z parafią, zasadniczo z XVI—XVIII w. (ADK, Akta parafialne II, sygn. IIPP-XVI/1).

⁶² Tamże, k. 20—25.

⁶³ Najpełniejszy formularz ma wpis z 1545 r. Por. tamże, k. 24v.

⁶⁴ Na stronie rozpoczynającej listę osób ręką prawdopodobnie z XX w. sporządzono atramentem notę: „to są Proszowice z 15 wieku” (tamże, k. 20).

kształt liter, a z drugiej — czas powstania papieru. Zachowany znak wodny na k. 20 oraz po części na k. 22 i 23 jest identyczny ze znakiem z papieru księgi cechu kowali Proszowic, datowanego na 1488 rok, względnie w przybliżeniu na lata 1488—1491. Również zidentyfikowane osoby występujące na tych kartach poświadczone są w źródłach z lat 80. i 90. XV wieku. Wykaz ten został wydany jako dodatek do niniejszego artykułu (Aneks 2)⁶⁵. Opracowano go według takich samych zasad jak Aneks 1.

Wydaje mi się bardzo prawdopodobne, że prezentowana tu składka stanowiła część zaginionej księgi korporacji rzemieślniczej, która była znana ks. J. Wiśniewskiemu. Historyk ten stwierdził wprawdzie, że była to księga cechowa szewców („szwiecka”)⁶⁶, ale można dopuścić pomyłkę w odczycie nazwy rzemiosła — *sutorum* zamiast *sartorum*. Za powiązaniem tego rękopisu z krawcami zdaje się przemawiać też pewien ważny szczegół. Z przytoczonego przez ks. Wiśniewskiego wpisu początkowego wynika, że oddano temu zrzeszeniu w opiekę ołtarz św. Krzyża w kościele parafialnym⁶⁷. Wiadomo z wizytacji biskupiej, że w XVI wieku to właśnie krawcy opiekowali się ołtarzem św. Krzyża, szewcy zaś ołtarzem wielkim⁶⁸. Nie bez znaczenia jest data założenia księgi — 1489 rok — wpisująca się w orientacyjne datowanie zachowanej składki. Nie można wykluczyć, że brakuje tylko zewnętrznych kart składki, m.in. tej z rokiem 1489, którą zacytował ks. Wiśniewski. Zachowana składka zaczyna się od listy nazwisk, ale pozbawionej nagłówka. Bez dotarcia do zaginionej księgi nie da się oczywiście rozstrzygnąć, czy domysł ten jest słuszny.

Nie ma wątpliwości, że odnaleziona składka jest fragmentem akt korporacji krawców proszowickich. Zasadne jest jednak pytanie, jaki był charakter tego zrzeszenia w chwili założenia księgi. O ile od wpisu z 1535 roku była to z pewnością dokumentacja cechu rzemieślniczego, o tyle najstarsze partie tekstu nie dają jednoznacznej możliwości interpretacyjnej. Zawierają one bowiem wykaz członków *fraternitatis sartorum*, jak można się domyślać z not przy kilku wpisach⁶⁹. Długa lista osób, obecność na niej kobiet (16) oraz niewątpliwe zróżnicowanie społeczne i zawodowe przekonują, że mamy tu do

⁶⁵ Zdjęcie prezentujące fragment kart tego rękopisu (k. 20v—21) zob. fot. 3.

⁶⁶ J. Wiśniewski: *Dekanat miechowski...*, s. 312—313.

⁶⁷ Tamże, s. 187, 312—313. Według opublikowanego przez ks. J. Wiśniewskiego wpisu, z tytułu oddania ołtarza Jan starszy tego zrzeszenia oraz jego członkowie zobowiązali się do sprawowania przy ołtarzu św. Krzyża na własny koszt jednej mszy świętej w miesiącu (co 4 tygodnie) za wszystkich zmarłych.

⁶⁸ AMetrKra, sygn. AVCap. 65, k. 250v.

⁶⁹ W wykazie w zasadzie tylko trzykrotnie pojawia się nazwa korporacji — przy wpisie Stanisława Śródki, rozpoczynającym nową stronę rękopisu: *suscepit fraternitatem sartorum*; podobnie w dwóch końcowych wpisach, dotyczących kramarza Klimka Soboczskiego i miecznika, stwierdzono przy każdym z nich: *suscepit fraternitatem cum sartoribus* (ADK, Akta parafialne II, sygn. IIPP-XVI/1, k. 21, 21v = Aneks 2, nr 45, 79, 81).

czynienia z rejestrem bractwa religijnego krawców. Część z wpisanych, jak można wnioskować z określeń, zajmowała się inną działalnością niż krawiectwo⁷⁰. Spora grupa osób wreszcie pochodziła spoza miasta — o czym dalej. Bez dodatkowych źródeł nie ma jednak możliwości rozstrzygnięcia, czy istniał w tym czasie również cech krawiecki, czy też bractwo to funkcjonowało samoistnie. Zwraca uwagę bardzo długa lista członków tego zrzeszenia, w której wymieniono w sumie 81 osób, choć być może niektórych wpisano do wykazu więcej niż raz⁷¹. Wpisy sporządzono prawdopodobnie pięcioma rękami. Najwięcej — 44 osoby — wpisano ręką pierwszą (Aneks 2, nr 1—44). Drugą ręką wprowadzono kolejne 34 osoby (Aneks 2, nr 45—78). Ostatnie trzy wpisy to dzieło trzech różnych rąk (Aneks 2, nr 79—81). Można przypuszczać, że 44 osoby wymienione we wpisach ręki pierwszej były członkami bractwa w tym samym czasie. Część osób w wykazie została skreślona, co można interpretować dwojako — albo zrezygnowały z członkostwa, albo byli to zmarli członkowie korporacji.

Niestety spis członków bractwa nie dostarcza informacji o warunkach, jakie powinien spełniać kandydat, i o tym, jakie powinności względem zrzeszenia winien realizować⁷². Tylko przy trzech wpisach pojawiły się noty, które pozwalają uznać, że takie wymogi jednak stawiano. Dwukrotnie stwierdzono, że członkowie nie zrobili dla konfraterni nic, a w jednym wypadku dodano, że nie wniesiono też opłaty⁷³. Tylko w jednym wpisie zaznaczono, że przyjęty do bractwa zapłacił 2 grosze⁷⁴.

Niektóre z osób wymienionych w wykazie udało się zidentyfikować. *Coczelya* (Aneks 2, nr 5) to prawdopodobnie Grzegorz Kocięła — rajca (1476), ławnik (1474—1475) i długoletni wójt sądowy (1478—1479, 1481, 1490—1492,

⁷⁰ W wykazie są wymienieni: piekarze (*pistores*) — Błażej i Tomasz, prawdopodobnie rzeźnik — *Rzaycza in maccelis*, kramarz — Soboczski, miecznik (*gladiator*) (tamże, k. 20, 20v, 21v; Aneks 2, nr 21, 38, 60, 79, 81). Szczególnie zaskakuje przystąpienie do bractwa krawców miecznika, skoro rzemieślnicy wyrabiający miecze (*gladifices*) zgodnie ze statutem z 1493 r. zostali włączeni do cechu kowali i powroźników (MZM/P/3), a przy cechu najpewniej było też i bractwo (zob. część *Księga cechu kowali i innych rzemiosł*).

⁷¹ Jest możliwe, że niektóre osoby wpisano dwukrotnie, choć nie ma pewności. Mogły to być podobnie brzmiące nazwiska lub przezwiska. Na pozycjach 3 i 48 wykazu zanotowano: *Szilina* i *Zylina*; na pozycjach 11 i 64 — *Mirzwa* i *Myrzwa*; na pozycjach 18 i 74 — *Martinus Mloczek* i *Martinus tritulator*; na pozycjach 26 i 76 — *Swyatek de Laganow* i *Swyathek* (w grupie *villani*). Por. Aneks 2.

⁷² Szczegółowo na podstawie analizy księgi brackiej kowali z Bochni przedstawił te powinności F. Kiryk. Tam podstawowym warunkiem przyjęcia do bractwa było wniesienie opłaty wpisowej, a później też opłat kwartalnych. Czasami można było zamienić świadczenia finansowe na naturalia lub pewne usługi na rzecz korporacji. Por. F. Kiryk: *Bractwo religijne kowali...*, s. 118—119.

⁷³ Aneks 2, nr 45—46.

⁷⁴ Aneks 2, nr 80.

1493—1495) w Proszowicach⁷⁵. *Nosczyzna* (Aneks 2, nr 22) — mieszcza Anna Nosczyzna w 1474 roku potwierdziła przed sądem ławniczym odbiór należności za sprzedany dom⁷⁶. *Nobilis Stanislaus Maslowsky* (Aneks 2, nr 24) to prawdopodobnie Stanisław Masłowski, dziedzic dwóch wsi w sąsiedztwie Proszowic — Górki w parafii Koniusza (dziś Górka Jaklińska — 3 km od Proszowic na południowy zachód) i Wierzbna, poświadczony w latach 1480—1496⁷⁷. *Swyatek de Laganow* (Aneks 2, nr 26) to najpewniej kmieć Świętek z Łaganowa (wieś oddalona od Proszowic o 2 km na południowy zachód), występujący w latach 1489—1496⁷⁸. *Jacobus de Gnyasdouicze* (Aneks 2, nr 28) jest być może tożsamy ze szlachcicem Jakubem Gbelskim z wsi Gniazdowice (dziś część Makocic, ok. 3 km na północny zachód od Proszowic), zmarłym przed 1503 rokiem, choć mogło tu chodzić o nieznanego skądinąd kmiecia w tej wsi⁷⁹. *Nobilis Laganowsky Johannes* (Aneks 2, nr 29) to zapewne Jan Sambor Łaganowski (drugi) herbu Nowina, dziedzic Łaganowa, poświadczony w latach 1470—1497⁸⁰. *Marszalek* (Aneks 2, nr 35) to być może Jakub Marszałek, przyjęty do prawa miejskiego Proszowic pod koniec XV wieku (w latach 80. lub 90. XV stulecia)⁸¹. *Srothka Stanislaus* (Aneks 2, nr 45) jest zapewne tożsamy z młynarzem Stanisławem Śródką, poświadczonym w latach 1497—1500⁸². *Spyk Stanislaus* (Aneks 2, nr 46) był to mieszczanin proszowicki, wzmiankowany w 1500 roku⁸³. *Rosna* (Aneks 2, nr 49) to najpewniej mieszcza proszowicka Agnieszka Rosna (*Roszna*), wzmiankowana w 1499 roku wraz ze swoim pasierbem Maciejem Rosnym⁸⁴. *Gawlova* (Aneks 2, nr 55) to prawdopodobnie mieszcza proszowicka Katarzyna Gawłowa, wzmiankowana w 1497 roku⁸⁵. *Cropak* (Aneks 2, nr 70) to zapewne Andrzej Kropak — ławnik proszowicki w latach 1492—1495, względnie Szczepan Kropak, mieszczanin wzmiankowany w 1496 roku⁸⁶. W wykazie wydzielono też grupkę pięciu mężczyzn, których wpisy opatrzone nagłówkiem: *Item villani*. Choć nikogo z nich nie udało mi się

⁷⁵ ANKr, 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0/-/160, s. 1, 25, 35, 61, 68, 129, 169, 238, 257, 457, 487; sygn. 29/121/0/-/167, s. 274, 292, 325.

⁷⁶ ANKr, 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0/-/160, s. 7.

⁷⁷ F. Sikora: *Górka* [parafia Koniusza]. W: SHGKr, Cz. 2, s. 5.

⁷⁸ Być może tożsamy z kmieciem był Świętek, wójt sądowy w tej wsi, wzmiankowany w latach 1487—1490. Por. W. Bukowski: *Łaganów*. W: SHGKr, Cz. 3, s. 791—794.

⁷⁹ A. Marzec, W. Bukowski: *Makocice-Gniazdowice*. W: SHGKr, Cz. 4, s. 40.

⁸⁰ W. Bukowski: *Łaganów...*, s. 789.

⁸¹ Wpis przyjęcia Jakuba Marszałka w poczet obywateli Proszowic jest niedatowany. Por. K. Nabiałek: *Registrum hominum...*, nr 180.

⁸² ANKr, 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0/-/167, s. 383, 389; sygn. 29/121/0/-/160, s. 557.

⁸³ ANKr, 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0/-/160, s. 557.

⁸⁴ ANKr, 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0/-/160, s. 549.

⁸⁵ ANKr, 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0/-/167, s. 383.

⁸⁶ ANKr, 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0/-/167, s. 274—275, 327, 362, 364; sygn. 29/121/0/-/160, s. 487.

zidentyfikować, to należy przyjąć, że wszyscy oni pochodzili z pobliskich wsi, a dwaj ostatni z sąsiadujących z Proszowicami Makocic (Budek — Aneks 2, nr 77) i Gniazdowic (Rafał — Aneks 2, nr 78)⁸⁷.

Jest wiele osób, których identyfikacja nie jest możliwa lub jest dość wątpliwa. *Szilina*, wymieniona jako trzecia na liście, była być może żoną krawca Święszka Żyły, występującego w księdze miejskiej w 1451 roku⁸⁸. Podobnie nie sposób dowiedzieć, że Lorkowa (Aneks 2, nr 36) jest tożsama z mieszczką wzmiankowaną w 1482 roku⁸⁹, a tym bardziej nie ma możliwości stwierdzić, czy mogłaby to być Anna Lorkowa, wdowa po Mikołaju *vel* Mikoszu Lorku — rajcy Proszowic, poświadczonym źródłowo prawdopodobnie do 1474 roku⁹⁰. Nie można również z pewnością stwierdzić, czy *Capynosova* (Aneks 2, nr 73) była żoną lub może matką Stanisława Kapinoska — ławnika w kadencji 1505—1506⁹¹.

Zarówno liczebność, jak i pochodzenie (zwłaszcza spoza miasta) wpisanych do bractwa przekonują o dużym znaczeniu i popularności tej korporacji. Ścisły związek bractwa krawców z cechem krawieckim nie ulega wątpliwości. Przekonuje o tym treść wpisów zamieszczonych w całej składce. Nie ma jednak dowodów, że w okresie, gdy sporządzano wykaz członków bractwa, cech krawiecki formalnie już istniał. Zdaje się, że w XV wieku w Proszowicach rzemiosło krawieckie było dość dobrze rozwinięte, o czym świadczą stosunkowo liczni wymienieni w źródłach przedstawiciele tego zawodu⁹². O sprzyjających warunkach do uprawiania tego rzemiosła przekonuje też dość duża grupa krawców przyjętych do prawa miejskiego Proszowic (7 osób w szczątkowo zachowanej rejestracji z lat 1420—1455, najliczniejsza grupa zawodowa wśród wszystkich rzemiosł wskazanych przy nowo przyjętych)⁹³. O ich znaczeniu w społeczności miejskiej świadczy również piastowanie przez tych rzemieśln-

⁸⁷ Oprócz nich byli to jeszcze: *Martinus tritulator* (młockarz?), Sosna i Świątek (*Swyathek*).

⁸⁸ Być może to jej nazwisko powtórzono po raz drugi w wykazie (zob. przyp. 71). Por. ANKr, 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0-/166, s. 214.

⁸⁹ ANKr, 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0-/167, s. 149.

⁹⁰ Mikołaj Lorek był w 1441 r. wójtem sądowym, a w latach 1443—1445, 1447—1448, 1454 i 1474 — rajcą. Być może to on był w 1433 r. ławnikiem. W 1446 r. występuje wraz z żoną Anną. Por. ANKr, 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0-/166, s. 93, 102, 113—160, 179, 187—193, 231—232; sygn. 29/121/0-/160, s. 6.

⁹¹ ANKr, 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0-/167, s. 518, 549, 564; sygn. 29/121/0-/160, s. 634, 636, 649; F. Leśniak: *W okresie Polski szlacheckiej...*, s. 128 (podana niewłaściwa data sprawowania urzędu ławnika i nazwisko Kapinos zamiast Kapinosek).

⁹² W najstarszej księdze miejskiej w latach 1418—1454 F. Kiryk stwierdził występowanie 8 krawców, podobnie jak kowali, którzy w XV w. cech zdołali założyć. Por. Tenże: *Dzieje Proszowic...*, s. 35; Tenże: *Miasto średniowieczne...*, s. 53.

⁹³ K. Nabiałek: *Registrum hominum...*, s. 152, nr 16, 53, 80, 103, 135; Tenże: *Edycja rozproszonych wpisów rejestrów przyjęć do prawa miejskiego na przykładzie Proszowic i Sieradza*. W: *Editiones sine fine*. Red. K. Kopiński, J. Tandecki. Toruń 2021, nr 47a, 47b.

ników urzędów. Jan *sertor* był ławnikiem w 1426 roku, a przed 1433 rokiem rajcą⁹⁴. Michał *sartor* był w 1433 roku ławnikiem; ten sam Michał, albo inny rzemieślnik o tym imieniu, był rajcą w latach 1445—1448⁹⁵. Ławnikiem był też w 1447 roku Marcin, krawiec⁹⁶. Dodajmy, że w 2. poł. XV wieku cechy odgrywały istotną rolę w ustroju miejskim⁹⁷. Dlatego jest dość prawdopodobne, że cech krawiecki powstał w XV wieku, zachowany zaś fragment księgi stanowi dokumentację tak cechu, jak i bractwa cechowego.

Dotychczas przyjmowano, że cech krawiecki powstał w 1547 roku⁹⁸. Zachowana składka akt pozwala przesunąć początki tego zrzeszenia wstecz co najmniej do 1535 roku. Warte podkreślenia jest, że F. Leśniak w części monografii Proszowic poświęconej dziejom nowożytnym wskazywał na brak ksiąg cechowych tego miasta. Historykowi temu nie były znane akta cechu krawców⁹⁹. Z wizytacji diecezji krakowskiej z 1595 roku dowiadujemy się, że w XVI wieku i później współistniały ze sobą cech i bractwo cechowe krawców. Do obowiązków członków tej korporacji należała opieka nad ołtarzem św. Krzyża. Bractwo to (*fraternitas sartorum*) miało zostać zatwierdzone przez jednego z biskupów krakowskich o imieniu Jan¹⁰⁰. W 2. poł. XV wieku i w 1. poł. stulecia następnego takie imię nosiło kilku biskupów: Jan Gruszczyński (pontyfikat: 1463—1464), Jan Lutek z Brzezia (1464—1471), Jan Rzeszowski (1471—1488), Jan Konarski (1503—1525), Jan Latalski (1536—1537), Jan Chojeński (1537—1538)¹⁰¹. Ponieważ w źródle tym niestety nie podano daty, więc nie wiadomo, kiedy doszło do zatwierdzenia korporacji i kto tego dokonał.

⁹⁴ ANKr, 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0-/166, s. 5, 31, 58.

⁹⁵ Tamże, s. 56, 163, 166, 168, 171, 173, 174, 191, 199.

⁹⁶ Tamże, s. 192.

⁹⁷ W księgach miejskich cechy wymieniane są obok innych instytucji występujących w sprawach ogólnomiejskich — np. w 1488 r. przy zawarciu ugody między rajcami starymi a rajcami urzędującymi i pospólstwem wymieniono również przedstawicielstwo cechowe: „inter Clementem Slonko, Gregorium Koczyela, Albertum Masgaŷ, Mathiam Sbischek antiquos conules ex una et inter Johannem funificem, Johannem Janusz, Stanislaum Panek, Mathiam Sbischek etc. consules protunc sedentes una cum iuratos necnon **cechi** pariter cum tota comunitate civitatis partibus ex altera” — ANKr, 29/121/0: *Variae civitates et villae*, sygn. 29/121/0-/167, s. 207—208.

⁹⁸ F. Leśniak: *W okresie Polski szlacheckiej...*, s. 177. Podstawą do takiego wniosku była wzmianka o statucie cechowym z tego roku w lustracji z 1660 r. (*Lustracja województwa krakowskiego 1659—1664*. Cz. 2. Wyd. A. Falniowska-Gradowska, F. Leśniak. Warszawa 2005, s. 377).

⁹⁹ F. Leśniak: *W okresie Polski szlacheckiej...*, s. 186.

¹⁰⁰ AMetrKra, AVCap. 65, k. 250v.

¹⁰¹ B. Kumor: *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*. T. 1. Kraków 1998, s. 509—513.

Wnioski

W przedstawionym studium omówione zostały dwa średniowieczne rękopisy, które stanowią dokumentację działalności dwóch organizacji rzemieślniczych z Proszowic. Oba zostały założone w XV wieku. W wypadku kowali można mówić o całej księdze. Dla krawców najpewniej zachowała się część akt, gdyż dysponujemy tylko jedną składką. Ze względu na użycie do sporządzenia obu ksiąg identycznego papieru można przyjąć, że założono je w latach 80. lub na przełomie lat 80. i 90. XV wieku. Być może również obie korporacje rzemieślnicze powstały w zbliżonym czasie. Sprawą otwartą pozostaje pytanie: jaki był charakter tych zrzeszeń? W obu księgach określano je terminem *fraternitas*, który, w zależności od kontekstu, może oznaczać zarówno cech, jak i bractwo religijne. Możliwe, że początkowo były to bractwa religijne, które z czasem przekształciły się w cechy. Równie prawdopodobne jednak jest to, że w chwili założenia ksiąg zrzeszenia te miały już charakter zarówno cechu, jak i bractwa. Taki wniosek jest uprawniony w odniesieniu do księgi kowali, jeśli weźmie się pod uwagę treść wpisów. W wypadku krawców nie jest to już pewne. Wpisy z XV wieku w zachowanej składce dotyczą bractwa rzemieślniczego. Nie można wykluczyć, że w tym czasie powstał również cech krawiecki, ale nie ma takiej pewności.

Zawartość składek powstałych w cechu kowali z początkowego okresu, a więc z XV wieku, nie wskazuje na istnienie potrzeby prowadzenia bieżącej dokumentacji. Rękopis miał najpewniej służyć celom prestiżowym. Być może miał to być rodzaj kroniki cechowej. Nie wydaje się, aby księga ta miała przełożenie na codzienne funkcjonowanie cechu. Wpisy najstarsze — statutów oraz członków bractwa — nie zostały dokończone; kolejne, które się pojawiły, pochodziły dopiero z 2. poł. XVI wieku.

W wypadku zachowanej składki księgi krawców widać zamiar zarejestrowania prawdopodobnie pełnego składu członków bractwa cechowego, ale wpisy odnoszące się do praktyki cechowej pochodzą dopiero z trzeciego dziesięciolecia XVI wieku.

Istotna jest jednak sama potrzeba założenia przez te korporacje księgi wpisów. Świadczy to o upowszechnieniu się kultury pisma wśród mieszczan. Można zaryzykować też hipotezę, że decyzja o założeniu rękopisu podjęta została pod wpływem innego ośrodka. Kilka lat wcześniej księgę dla bractwa kowali założono w Bochni, mieście oddalonym od Proszowic o 30 km. Ta zbieżność czasowa i zawodowa twórców księgi może być nieprzypadkowa. Proszowickim kowalom mogło jednak później zabraknąć determinacji do prowadzenia systematycznej dokumentacji. Dopiero pod koniec następnego stulecia zaczęto w praktyczny sposób wykorzystywać rękopis i wprowadzać do

niego już liczne wpisy. To może być jeden z argumentów przemawiających za naśladownictwem.

Można spróbować sformułować pewne wnioski na temat kancelarii obu zrzeszeń. Księgi kowali i krawców zostały spisane różnymi rękami. Jednocześnie w zachowanych z tego samego okresu, a więc z ostatniej ćwierci XV wieku, księgach ławniczych Proszowic nie udało się odnaleźć żadnej z tych rąk. Porównanie pisma z fragmentów ksiąg radzieckich i ksiąg ławniczych Proszowic z tego samego okresu (1449—1452, 1454 oraz 1670—1671) pozwala przyjąć, że miasto utrzymywało jednego pisarza, który redagował wszystkie akta¹⁰². W kancelariach cechowych utrzymywano zatem osobnych pisarzy albo — co bardziej prawdopodobne — jeden z członków zrzeszenia prowadził dokumentację¹⁰³. Funkcję pisarza mógł także pełnić duchowny związany z bractwem cechowym¹⁰⁴. Być może dalsze kwerendy źródłowe pozwolą lepiej poznać dokumentację własną średniowiecznych korporacji rzemieślniczych w Proszowicach.

Aneks 1

Wykaz członków bractwa kowali Proszowicz z 1483 roku.

Oryginał: Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps 1111, s. 21.

||Fratres unacum sororibus inditi fraternitati fabrili in Proschowicze 1483||.

In civitate habitantes:

1. Martinus Rudnyk
2. Clemens Slunko
3. Sowka
4. Paulus braxator cervisie
5. Nicolaus Cchlebiczka [?]
6. Cula braxator cervisie
7. Leonardus serifaber mortuus
8. Paulus faber mortuus

¹⁰² K. Nabiałek: *Księgi miejskie Proszowic...*, s. 317—318.

¹⁰³ Praktykę prowadzenia ksiąg przez jednego z członków zaobserwował w uboższych i mniej licznych cechach Torunia J. Tandecki: *Kancelarie toruńskich korporacji rzemieślniczych...*, s. 51.

¹⁰⁴ Pełnienie funkcji altarysty, a zarazem pisarza brackiego, stwierdził F. Kiryk w księdze bractwa kowali w Bochni. Por. Tenże: *Bractwo religijne kowali...*, s. 116.

9. Johannes faber mortuus
10. Nicolaus braxator cervisie
11. Anthonius sutor
12. Johannes Pranchnicz presbiter fraternitatis.

Aneks 2

Wykaz członków bractwa krawców Proszowic, wpisy prawdopodobnie z ostatniej ćwierci XV i początku XVI wieku.

Oryginał: Archiwum Diecezjalne w Kielcach, Akta parafialne II, sygn. II PP-XVI/1, k. 20—21v.

[k. 20]

1. ^a-Dexiankowa
2. |-Liszka anticus-|
3. Szilina
4. Szunkowa
5. |-Cz-| Coczelya
6. |-Szolnyerz-|
7. Szupka Johannes
8. Oszowsky
9. |-^b[S^b]zawfranczowa-|
10. Dunaÿ
11. Mirzwa
12. Rabadek [?]
13. Cobyelina
14. Szwinka
15. Miczkouicz^c
16. Byaly
17. Biska
18. Martinus Mloczek
19. Jach
20. Rasnÿ Jacobus
21. Blasius pistor
22. Nosezina

^b w miejscu litery wycięta dziura na sznurek łączący poszyt — widoczny tylko górny łuk, prawdopodobnie majuskułowej litery S; na taką rekonstrukcję wskazuje też ortografia stosowana przez pisarza w innych nazwiskach,

^c w górnej części pierwszej litery wyrazu wycięta dziura na sznurek łączący poszyt,

[k. 20v]

23. Sbythny
24. Nobilis Stanislaus Maslowsky
25. Thomas pistor
26. Swyatek de Laganow
27. Szosnka
28. Jacobus de Gnyasdouicze
29. Nobilis Laganowsky Johannes
30. Hedwys Rzimska
31. Wawrzinczowa
32. Masur
33. Gutowicz
34. Nyedzwyedz
35. Marszalek
36. |-Lorkowa-|
37. Nicolaus Pach
38. Rrzaycza [?] in maccelis [s]
39. Paszek mały
40. Szady
41. Grabolusk
42. |-Spitarsky-|
43. |-Krepla-|
44. Haladasz^d

[k. 21]

45. ^e Srothka Stanislaus suscepit fraternitatem sartorum et nichil fecit ad fraternitatem ni[chi']l persolvit.
46. Spyk Stanislaus ni[chi']l fecit ad fraternitatem.
47. Vrban
48. Zylyna
49. Rosna
50. Szubka
51. Jacobus de Makoczycze
52. Piscorek
53. Voythowna
54. Kosczyen
55. Gawlova
56. Cosnowna^g
57. Woythas

^{a-d} tekst sporządzony ręką nr 1,

^f jest zapis: nil ze znakiem ściągnięcia; przyjęto ortografię według pełnego zapisu wyrazu w tym samym fragmencie,

^g w lewej części pierwszej litery wyrazu wycięta wtórnie dziura na sznurek łączący poszyt,

58. Glowka
 59. |-Sbigneus-|
 60. |-Thomas pistor-|
 61. Borek
 62. Szymkova
 63. Boczyønek
 64. Myrzwa
 65. Stayennÿ
 66. Poczyelyøczyv własl
 67. |-Thalaphus-|
 68. Adam
 69. Lyszczyna
 70. Cropak
 71. Thvmÿstoÿ

[k. 2/v]

72. Thyрка
 73. Capynosova

Item villani:

74. Martinus tritulator
 75. Sosna
 76. Swÿathek
 77. Budek de Makoczÿcze
 78. Raphal de Gnyasdovycze^{e-h}

79. ⁱ-Soboczszkÿ Climek kramarz suscepit fraternitatem cum sartoribus^j.
 80. ^k-Kvrpÿel suscepit fraternitatem suscepit [s] et 2 g[rossos] dedit tamen^l [?] et nihil aliud fecit^m.
 81. ⁿ-Gladiator suscepit fraternitatem cum sartoribus^o.

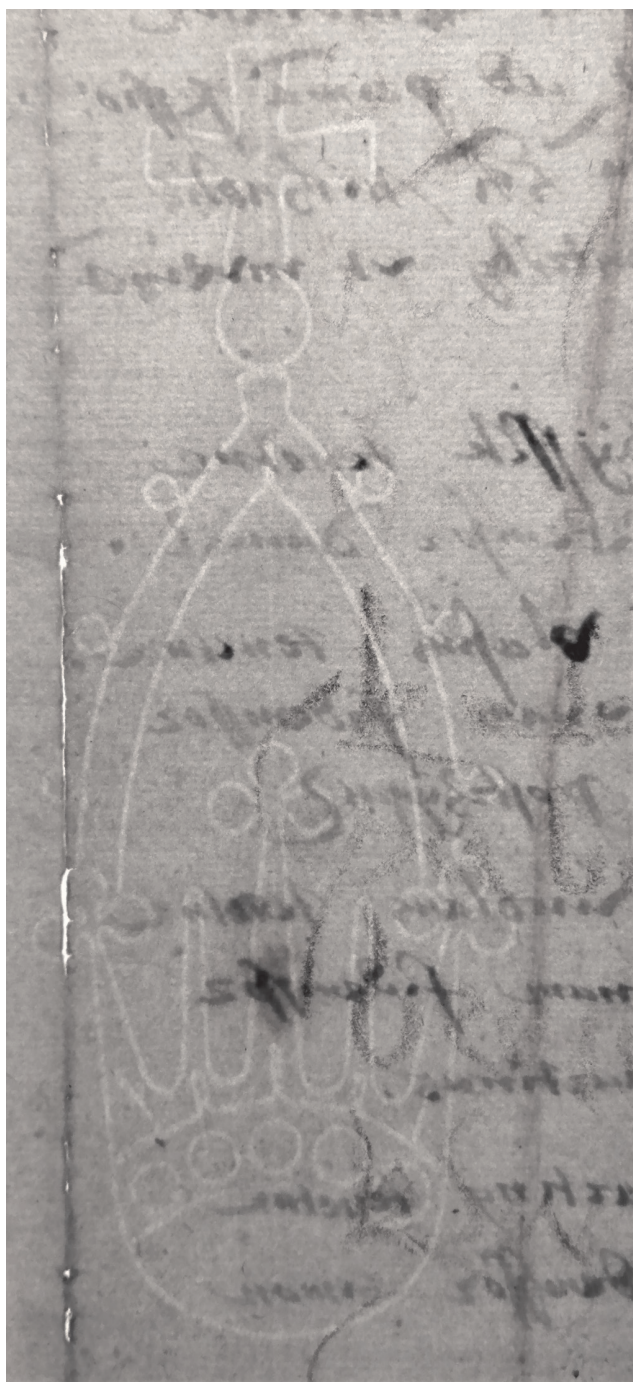
^{e-h} tekst od nr 45 do nr 78 pisany ręką nr 2,

^{i-j} wpis sporządzony ręką nr 3,

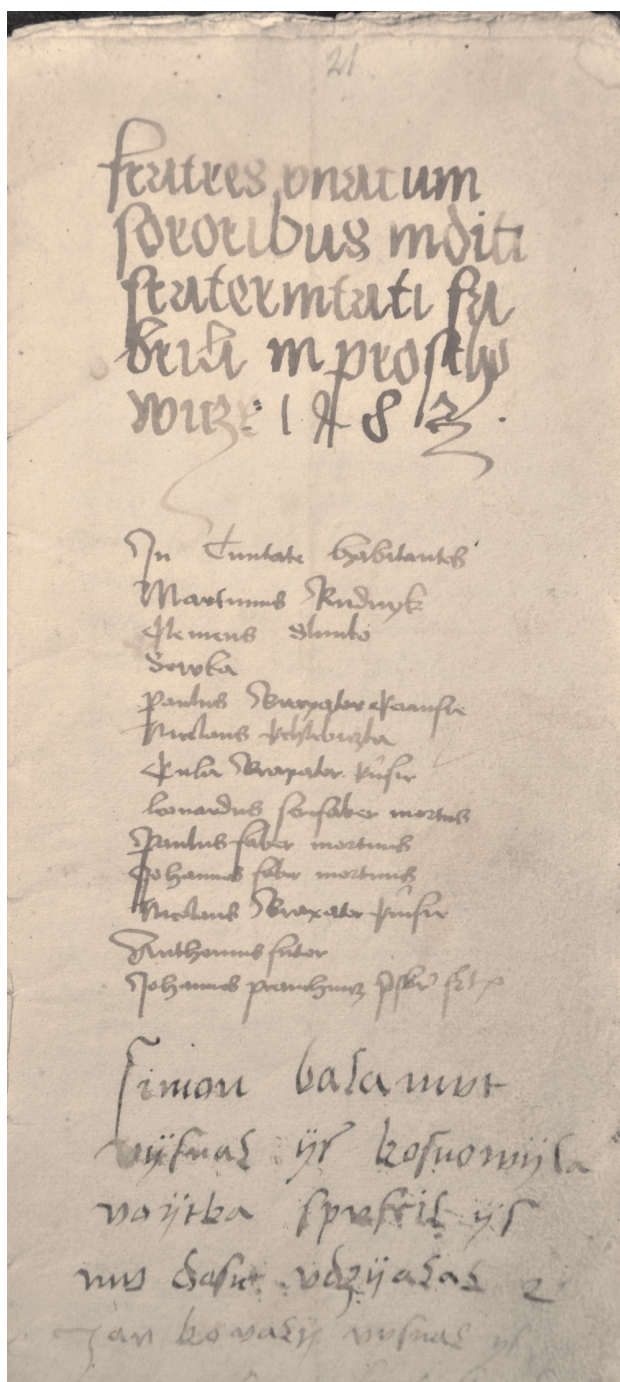
^l odczyt niepewny — jest: tm ze znakiem skrócenia,

^{k-m} wpis sporządzony ręką nr 4,

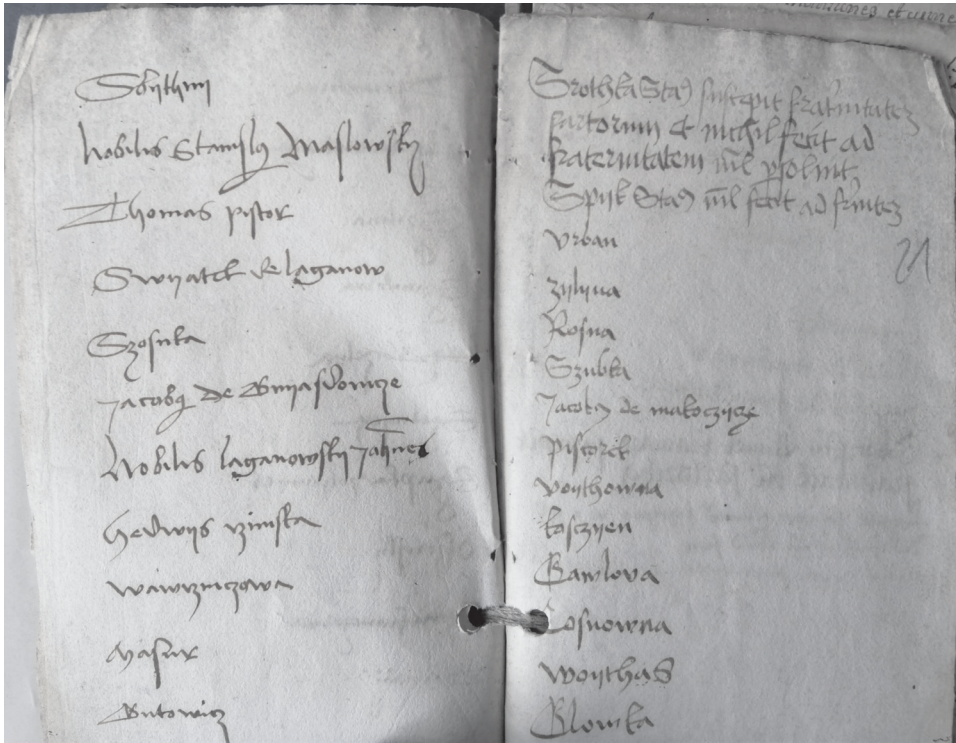
^{n-o} wpis sporządzony ręką nr 5, prawdopodobnie z początku XVI w.

Fot. 1. Znak wodny z papieru księgi kowali Proszowic.
BJ, rkps 1111, s. 31–32 i 37–38

Fot. 2. Fragment księgi kowali Proszowic z wykazem członków bractwa z 1483 roku.
BJ, rkps 1111, s. 21

Fot. 3. Fragment księgi krawców Proszowic z wykazem członków bractwa. Archiwum Diecezjalne w Kielcach, Akta parafialne II, sygn. IIPP-XVI/1, k. 20v–21

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

- Archiwum Diecezjalne w Kielcach: Akta parafialne II, sygn. IIPP-XVI/1.
 Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie: Księgi Wpisów Metryki Koronnej, 17.
 Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie: Acta episcopalia Cracoviensia, sygn. 1, 29; Acta Visitaciones capituli, sygn. AVCap. 65.
 Archiwum Narodowe w Krakowie: zespół nr 29/121/0: Varias civitates et villas, sygn. 29/121/0/-/160, 29/121/0/-/161, 29/121/0/-/166, 29/121/0/-/167, 29/121/0/-/281.
 Biblioteka Jagiellońska w Krakowie: rkps 1111.
 Muzeum Ziemi Miechowskiej: dokument o sygn. MZM/P/3.

Źródła drukowane

- Księga cechowa złotników krakowskich 1462—1566.* Tekst oprac. B. Dybaś, J. Tandecki. Warszawa 2000 (Złotnicy krakowscy XIV—XVI wieku i ich księga cechowa, T. 2).
- Lustracja województwa krakowskiego 1659—1664.* Cz. 1—3. Wyd. A. Falniowska-Gradowska, F. Leśniak. Warszawa 2005.
- Materiały do Kodeksu dyplomatycznego Małopolski.* T. 5: 1451—1506. Oprac. W. Bukowski, F. Sikora, J. Wroniszewski. Red. W. Bukowski, przy współpr. J. Szyszki. Kraków 2014. Dostępne w Internecie: <http://www.kodeks.pau.krakow.pl/dokumenty.html> [data dostępu: 20.12.2020].
- Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400—1508.* Wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, przy współpr. R. Grzesika. Kraków 2004.
- Najstarsza księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1402—1541.* Wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska. Warszawa 2011.
- Wojnickie księgi cechowe.* T. 1: *Księgi wpisów cechu wielkiego.* Wyd. J. Chumiński, J. Szymański. Wojnicz 1998.

Opracowania

- Bartoszewicz A.: *Piśmienność mieszczańska w średniowiecznej Polsce.* Warszawa 2012.
- Baza filigranów Hauptstaatsarchiv Stuttgart, opracowana na podstawie wydawnictwa Piccarda — www.piccard-online.de [data dostępu: 22.01.2021].
- Bukowski W.: *Laganów.* W: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu.* Cz. 3. Oprac. W. Bukowski, J. Kurtyka, J. Laberschek, Z. Leszczyńska-Skrętowa, A. Marzec, F. Sikora, M. Wilamowski, M. Wolski. Kraków 1994—2003.
- Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi Latinorum qui in Bibliotheca Jagiellonica Cracoviae asservantur.* Vol. 6. Composuerunt M. Kowalczyk, A. Kozłowska, M. Markowski, L. Nowak, A. Sobańska, R. Tatarzyński, S. Włodek, M. Zwiercan. Cracoviae 1996.
- Czarciński I.: *Bractwa w wielkich miastach państwa krzyżackiego w średniowieczu.* Toruń 1993.
- Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa: <https://www.jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra> [data dostępu: 25.09.2020].
- Kiryk F.: *Bractwo religijne kowali w Bochni w latach 1462—1559.* W: „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”. *Prace historyczne*, z. 56. Kraków 1977.
- Kiryk F.: *Dzieje Proszowic w epoce piastowskiej i jagiellońskiej.* „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie” 1967, z. 26 (Prace Historyczne, z. 3).
- Kiryk F.: *Miasto średniowieczne.* W: *Proszowice. Zarys dziejów do 1939 roku.* Red. F. Kiryk. Kraków 2000.
- Kiryk F.: *Rzemiosła i organizacje rękodzielnicze w małopolskich miastach górniczych.* „Teki Krakowskie” 1997, [T.] 5.
- Kropidłowski Z.: *Samopomoc w korporacjach rzemieślniczych Gdańska, Torunia i Elbląga (XIV—XVIII w.).* Gdańsk 1997.
- Kumor B.: *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795.* T. 1. Kraków 1998; T. 4. Kraków 2002.

- Leśniak F.: *W okresie Polski szlacheckiej*. W: *Proszowice. Zarys dziejów do 1939 roku*. Red. F. Kiryk. Kraków 2000.
- Litak S.: *Bractwa religijne w Polsce przedrozbiorowej XIII—XVIII wiek. Rozwój i problematyka*. „Przegląd Historyczny” 1997, T. 88, z. 3/4.
- Marzec A., Bukowski W.: *Makocice-Gniazdowice*. W: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*. Cz. 4. Oprac. W. Bukowski, J. Laberschek, Z. Leszczyńska-Skrętowa, A. Marzec, M. Mikuła, K. Nabiałek, F. Sikora, J. Szyszka, M. Wilamowski, M. Wolski, M. Zdanek. Kraków 2006—2014.
- Nabiałek K.: *Bractwo klasztoru św. Katarzyny z Góry Synaj w miastach polskich (Żarnowiec, Siemno, Wieluń)*. W: *Felix indiget amicis. Studia z dziejów kultury duchowej i intelektualnej średniowiecza ofiarowane Profesorowi Krzysztofowi Ożogowi*. Red. W. Świeboda, M. Zdanek. Kraków 2016.
- Nabiałek K.: *Edycja rozproszonych wpisów rejestrów przyjęć do prawa miejskiego na przykładzie Proszowic i Sieradza*. W: *Editiones sine fine*. Red. K. Kopiński, J. Tandecki. Toruń 2021.
- Nabiałek K.: *Księgi miejskie Proszowic z XV—XVIII wieku. Studium kodykologiczne*. „Archeion” 2019, T. 120.
- Nabiałek K.: *Registrum hominum ius civile susceptorum. Rejestr przyjęć do prawa miejskiego Proszowic z XV wieku*. „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2018, T. 10 (14).
- Pietrusiński J.: *Złotnicy krakowscy XIV—XVI wieku i ich cech*. Warszawa 2000 (Złotnicy krakowscy XIV—XVI wieku i ich księga cechowa, T. 1).
- Ptaśnik J.: *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*. Wyd. 2. Warszawa 1949.
- Rajman J.: *Rajcy krakowscy i członkowie ich rodzin w księdze zmarłych bractwa Najświętszej Marii Panny w Krakowie (połowa XIV—koniec XVI wieku)*. „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2015, T. 7 (11).
- Schmidt M.: *Sądownictwo cechów krakowskich w średniowieczu w świetle ksiąg cechowych*. W: „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”. *Prace historyczne*, nr 142, z. 1. Kraków 2015.
- Sikora F.: *Górka [parafia Koniusza]*. W: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*. Cz. 2. Oprac. J. Kurtyka, J. Laberschek, Z. Leszczyńska-Skrętowa, F. Sikora. Red. F. Sikora. Wrocław—Kraków 1989—1993.
- Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*. T. 4: F—H. Red. M. Plezia. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1975—1977.
- Słownik polszczyzny XVI wieku*. T. 3: By—Czyzjojanus. Wrocław—Warszawa—Kraków 1968.
- Słownik staropolski*. T. 1: A—Ć. Warszawa 1953—1955.
- Starzyński M., rec.: *A. Bartoszewicz: Piśmienność mieszczańska w średniowiecznej Polsce*. *Warszawa 2012*. „Roczniki Historyczne” 2012, T. 88.
- Tandecki J.: *Dokumenty i kancelarie miejskie*. W: *Dyplomatyka staropolska*. Red. T. Jurek. Warszawa 2015.
- Tandecki J.: *Kancelarie toruńskich korporacji rzemieślniczych w okresie staropolskim*. Warszawa—Poznań—Toruń 1987 (Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 82, z. 3).
- Tandecki J.: *Struktury administracyjne i społeczne oraz formy życia w wielkich miastach Prus Krzyżackich i Królewskich w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych*. Toruń 2001.
- Tandecki J.: *Średniowieczne i nowożytne źródła do dziejów rzemiosł skórniczych*. W: J. Tandecki: *Szkice z dziejów Torunia i Prus w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych*. Toruń 2008.
- Testamenty z ksiąg sądowych małych miast polskich do 1525 roku*. Oprac. A. Bartoszewicz, K. Mrozowski, M. Radomski, K. Warda. Red. A. Bartoszewicz. Warszawa 2017.

- Wisłocki W.: *Katalog rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Cz. 1—2. Kraków 1877—1881.
- Wiśniewski J.: *Dekanat miechowski*. Radom 1917.
- Wiśniowski E.: *Bractwa religijne na ziemiach polskich w średniowieczu*. „Roczniki Humanistyczne” 1969, T. 17, z. 2.
- Wiśniowski E.: *Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne*. Lublin 2004.
- Wolff A.: *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*. „Studia Źródłoznawcze” 1957, T. 1.
- Wólkiewicz E.: *Kościół i jego wierni. Struktury kościelne i formy pobożności w średniowiecznej Nysie*. Kraków 2014.
- Wyrozumski J.: *Tkactwo małopolskie w późnym średniowieczu*. Warszawa—Kraków 1972.
- Wyrozumski J.: *Związki czeladnicze w Polsce średniowiecznej*. „Przegląd Historyczny” 1977, T. 68.
- Zaremska H.: *Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Studium form społecznego życia religijnego*. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1977.
- Żurek D.: *Przestrzeń i społeczeństwo Chrzanowa średniowiecznego i nowożytnego*. Kraków 2015.

Karol Nabiałek

**Books of the Craft Corporations of Proszowice from the 15th Century
A Contribution to the Study of Urban Literacy in the Middle Ages**

Summary

In his article, Karol Nabiałek is concerned with the documentation of craft guilds from the city of Proszowice in the Kraków area (Małopolska or Lesser Poland). He examines two manuscripts — the blacksmiths' and the tailors'. Both books were probably started in the 1480s and were kept through the sixteenth and eighteenth centuries. The appropriate method of dating of such books must be based identifying the paper on which they are written. Nabiałek has prepared codicological descriptions and carried out an overview of the contents of both manuscripts. He has made an attempt to determine the status of these corporations. The blacksmiths' manuscript was probably both a guild and a confraternity book. The tailors' files initially contained a list of members of the religious confraternity, and, from the sixteenth century on, matters of the guild were entered in them. These manuscripts are rare examples of extant landmark works of medieval writing of professional craft corporations preserved in Poland.

Keywords: corporate books, guilds, fraternity, urban literacy, codicology

Karol Nabiatek

**Die Bücher von Handwerkskorporationen der Stadt Proszowice
aus dem 15. Jahrhundert
Ein Beitrag zur Forschung über die mittelalterlichen Schriftlichkeit**

Zusammenfassung

Der Artikel beschäftigt sich mit der Selbstdokumentation von Handwerkerzünften aus der Stadt Proszowice im Krakauer Land (Kleinpolen). Es werden zwei Manuskripte behandelt, und zwar die Handschriften von Schmieden und Schneidern. Beide Bücher entstanden wahrscheinlich in den 1480er Jahren und wurden vom 16. bis zum 18. Jahrhundert weitergeführt. Für die Datierung der Bücher ist die Identifizierung des Papiers, auf dem sie verfasst wurden, entscheidend. Es wurden kodikologische Beschreibungen erstellt und der Inhalt der beiden Handschriften charakterisiert. Des Weiteren wurde ein Versuch unternommen, den Status der Korporationen zu ermitteln. Im Falle der Handschrift von Schmieden handelte es sich wahrscheinlich sowohl um das Zunft- als auch um das Bruderschaftsbuch. Die Akten von Schneidern enthielten zunächst ein Verzeichnis der Bruderschaftsmitglieder und ab dem 16. Jahrhundert wurden darin auch die Angelegenheiten der Zunft eingetragen. Die erhaltenen Manuskripte bilden seltene Beispiele für mittelalterliche Handschriften der Berufskorporationen aus dem Gebiet Polens.

Schlüsselwörter: Bücher der Handwerkskorporationen, Zunft, Bruderschaft, Schriftlichkeit, Kodikologie